

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

Pedagogická fakulta

Katedra pedagogiky a psychologie

Bakalářská práce

Emoční signály v souvislosti s řečí těla

Vypracoval: Jakub Škoda

Vedoucí práce: prof. PaedDr. Iva Stuchlíková CSc.

České Budějovice 2014

„Prohlašuji, že jsem svoji bakalářskou práci vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.“

„Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou, ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce.

„Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce.“

„Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.“

V Českých Budějovicích dne 24. 4. 2014

Jakub Škoda

Abstrakt práce

Název práce:	Emoční signály v souvislosti s řečí těla
Autor práce:	Jakub Škoda
Vedoucí práce:	prof. PaedDr. Iva Stuchlíková CSc.
Počet stran:	47
Počet zdrojů:	35

Obsahem následující bakalářské práce je projev emočních signálů v řeči těla a jejich interpretace. V teoretické části jsou popsány emoce, teorie na ně zaměřené a sympatie. Dále je popsána komunikace, její rozdělení na verbální a neverbální složku. V neposlední řadě je zde popis řeči těla a některé její základní prvky jako jsou gesta, mimika, tělesné typy a celková atraktivita. Na téma řeč těla existuje mnoho knih, které poskytují návod jak neverbální signály odečítat. Tato práce se snaží zjistit, jestli existuje vliv zkušenosti z těchto knih na lepší odečítání neverbálních signálů. Empirická část obsahuje zásady kvalitativně explorativního výzkumu, polostrukturovaného rozhovoru a doplňkového pozorování. Výzkumu se zúčastnilo 13 respondentů (n=13), kterými se staly studentky učitelství pro první stupeň. Jejich úkolem bylo popisovat emoce, které viděly na 12 různých video nahrávkách, které neobsahují zvukové stopy.

Klíčová slova: Emoce, komunikace, řeč těla, neverbální signály

Abstract

Title:	Emotion signals in body language
Author:	Jakub Škoda
Supervisor:	prof. PaedDr. Iva Stuchlíková CSc.
Number of pages:	47
Number of references:	35

The thesis deals with emotional expressions in body language and its interpretation. In the theoretical part, the author deals with emotions and theories focused on emotions, sympathy, verbal and nonverbal communication as well as body language (gestures, facial expressions, body types and attractiveness). There are many books which provide information about how to recognize nonverbal signals in communication. This study tries to find out if there is a connection between experiences gathered from these books and better recognition of nonverbal signals. The empirical part is based on a qualitative exploratory survey and semi-structured interview. Thirteen students of pedagogical studies were interviewed. They had to describe emotions on twelve videos without sound.

Key words: Emotions, communication, body language, nonverbal signals

Poděkování

Na tomto místě bych chtěl hlavně poděkovat vedoucí mé práce paní prof. PaedDr. Ivě Stuchlikové, CSc. za její odborné rady a pomoc při řešení metodologických postupů.

Stejnou mírou velmi děkuji panu Mgr. Lud'ku Filipovi, který byl ochotný se nechat natáčet během výuky a souhlasil s použitím těchto nahrávek pro mou bakalářskou práci.

Nadále děkuji všem studentkám, které se zúčastnily výzkumu k této bakalářské práci a vedení Gymnázia ve Vimperku za povolení přístupu do školy pro účely natáčení.

I.	Úvod	7
II.	Teoretická část	8
1.	Emoce	8
1.1	Emoce jako afektivní jevy	9
1.2	Tradiční přístupy k emocím.....	10
1.2.1	Přístupy o emocionálním prožívání	10
1.2.2	Přístupy zaměřené na fyziologický aspekt.....	11
1.2.3	Přístupy zaměřené na výraz a projevy chování.....	11
1.3	Soudobé přístupy k emocím	12
1.3.1	Výraz emocí	12
1.4	Sympatie	14
2.	Komunikace	15
2.1	Verbální komunikace.....	17
2.2	Neverbální komunikace.....	17
3.	Řeč těla	19
3.1	Gestika.....	19
3.1.1	Symboly	20
3.1.2	Ilustrátory	20
3.1.3	Regulátory	21
3.1.4	Adaptéry.....	21
3.2	Mimika	22
3.3	Tělesné typy.....	22
3.4	Atraktivita.....	23
III.	Empirická část.....	25
1.	Výzkumný problém	25
2.	Výzkumná metoda	25
2.1	Kvalitativní výzkum	25

2.2	Smíšený výzkum	26
2.3	Polostrukturované interview	26
2.3.1	Etické zásady a zpracování video nahrávek a rozhovoru.....	27
2.4	Otevřené kódování.....	27
2.5	Technika „vyložení karet“	28
3.	Video baterie.....	28
3.1	Pilotní výzkum.....	28
4.	Výzkumné otázky	29
5.	Výzkumný vzorek.....	29
6.	Výsledky	30
7.	Diskuze	40
8.	Sebereflexe výzkumníka.....	42
IV.	Shrnutí a závěr	43
V.	Zdroje a použitá literatura.....	44
VI.	Seznam tabulek a příloh.....	47
VII.	Přílohy.....	48

I. Úvod

Emoce nás doprovázejí po celý náš život, ať již s někým komunikujeme, někam jdeme nebo sedíme doma na gauči. Při pohledu na někoho si hned vyvodíme, jak se asi zrovna cítí. Pokud uvidíme plačící dítě, nejspíše si budeme myslet, že je smutné nebo jej něco bolí. Každá emoce se nějakým způsobem projevuje na našem těle a to my vnímáme, aniž bychom se ptali proč tomu tak je.

Tento projev je někdy nazýván neverbální komunikací, jindy řečí těla. Pro tyto termíny bylo napsáno spousta různých knih, které poskytují seznamy signálů, výrazů a pohybů. Poskytují rady, jak si těchto signálů všimnout a jaký jim přiřadit výraz. V této práci nejde o poskytnutí návodu jak vnímat jednotlivé projevy emocí, ale spíše se podívat jak zkušenost, kterou lidé získali o řeči těla, pomáhá nebo nepomáhá při významovém čtení neverbálních signálů.

V mojí bakalářské práci se pokouším zaměřit na projevy emocí a pocitů, které nejsou tak výrazné, nepřčtete si zde popis plačícího dítě ani smějícího se starce. Pouze popisy muže - pedagoga, který prožívá svůj pracovní den. Ale právě v situaci běžného dne se pohybujeme nejčastěji a v takovýchto situacích nejčastěji pozorujeme řeč těla ostatních lidí.

O řeči těla se zajímám již několik let a stala se jedním z hlavních důvodů, proč jsem šel studovat psychologii na vysokou školu. Také jsem chtěl dělat v bakalářské práci něco, co není moc časté a svým způsobem aspoň trochu originální.

Tato práce může někomu pomoci si uvědomit, že to, jak na nás někdo působí, neznamená, že tak působí na všechny ostatní. Stejným způsobem to platí i o nás samotných, to jak vypadáme a jak se pohybujeme, ovlivňuje, jak nás ostatní vnímají, ale vždy bude existovat mnoho různých pohledů tohoto vnímání.

II. Teoretická část

1. Emoce

Lidské chování je doprovázeno emočním prožíváním, přesto si ho člověk nemusí vždy plně uvědomovat. Je známo, že si lidé uvědomují jen ty emoční stavy, které mají určitou intenzitu, byť trvají jen krátce. Pokud tedy není nějaká konkrétní situace prožívána intenzivně, bývá tento emoční stav vyhodnocován jako spíše neutrální. Znamená to, že vše jde podle očekávání a bez problémů – je možné tedy tvrdit, že i stav hodnocený neutrálně je stavem určité míry spokojenosti (Slaměník, 2011).

Plháková (2003) uvádí, že emoce působí jak v našem psychickém životě, tak také v interpersonálním světě. Původ slova emoce lze hledat v latině pod slovem „*emovere*“, které znamená vzrušovat. Termín afekt, který je u emocí také velice důležitý, pochází opět z latinského „*afficere*“ a nese význam ovlivnit (Machač, Macháčová, Hoskovec, 1985).

Stuchlíková (2007) a Nakonečný (2012) tvrdí, že co znamená slovo emoce je všeobecně mezi lidmi známo. Každý člověk běžně užívá toto slovo. Významově je pojem emoce ztotožňován s „*citem*“ a jsou jím označeny takové stavy jako smutek, radost, lítost či strach. Nakonečný (2000) však zdůrazňuje, že jednoduše definovat emoce, je v psychologické vědě naprosto nemožné. Cakirpaloglu (2012, s. 204) se pokouší vysvětlit tento složitý pojem jako „*stav zvýšené aktivity organismu, která manifestuje specifickým způsobem prožívání (příjemnost – nepříjemnost), fyziologickými změnami a odpovídajícím chováním.*“ Další definice pochází od Slaměníka (2011, str. 115), který tvrdí, že „*emoce jsou prvním komunikačním prostředkem mezi dítětem a okolním světem*“, a i přesto, že během života ztratí hlavní komunikační funkci (s rozvojem řeči a osvojením gest), zůstávají nedílnou součástí komunikace mezi lidmi (Slaměník, 2011).

Z evolučního hlediska plní emoce pomocnou funkci, podobně jako jiné fyzické vlastnosti a psychické procesy. Poskytují totiž řešení problémů a následnou adaptaci v určitém, většinou krátkém, časovém úseku. Stuchlíková (2007) uvádí, že patrně vznikly jako efektivní koordinátor různých systémových reakcí. Ať už se jedná o fyziologické, prožitkové nebo výrazové reakce, tímto pomáhají reagovat na okolí a výzvy či příležitosti, které z něj přicházejí a tím pomáhají přežít.

Existuje mnoho přístupů a teorií, které se zabývají emocemi a jejichž autoři se pokoušejí o definici. Takových teorií je mnoho, ať již jsou zaměřené jako evoluční teorie,

biologické, sociálně konstruktivistické nebo chápané kognitivisticky. Každý autor tedy definuje emoce po svém. Bylo by sice zajímavé vypsát jednotlivé definice, ovšem pro tuto práci nadbytečné. Uvedena bude pouze ta od Hartla a Hartlové (2010), kteří definují emoce jako „širokou škálu citových prožitků a doprovodných fyziologických změn, spojovány s činností limbického systému, v zásadě jde o hodnotící kladné či záporné reakce na podnět.“ – kurzívou!

1.1 Emoce jako afektivní jevy

Pokud jde o vymezení a definici emocí, Stuchlíková (2007) připomíná, že je nutné na ně nahlížet jako na celek. Vedle emocí jsou tedy důležité emocionální vztahy, nálady ale i afektivní poruchy. Pod afektivní jevy patří dle Stuchlíkové (2007) následující výčet, přičemž je nejdůležitější rozlišit mezi prvními třemi.

- emoce
- emoční epizody
- nálady
- dispoziční stavy
- rysy

Stuchlíková (2007) poukazuje na fakt, že pojem *emoce* někdy bývá nahrazen či zaměňován pojmem *afekt* a jindy zase nese afekt význam prožitkové nebo behaviorální stránky emocí. Afekt je velmi náhlé a velmi prudké vzplanutí emocí, které má často krátké trvání. Lze říci, že afekt rychle nastane a také rychle zmizí, proto se podle Šimka (1995) nejedná o dlouhodobou událost. Příkladem může být hněv, zděšení, radost, nadšení apod. Hartl (2004) tvrdí, že je afekt doprovázen fyziologickým projevem, jako je zrychlené dýchání, zvýšení tepové frekvence a krevního tlaku (stenicky), ale i zblednutí, zpomalení dechu a tepu (astenicky).

Zatímco se emoce a afekty rozvíjejí většinou v krátkém časovém úseku, *emoční epizoda* je časově i prostorově více náročná (Frijda in Stuchlíková, 2007). Dalším podstatným poznávacím znamením u emočních epizod je, že obsahují všechny protagonisty a události, které nastanou v té dané emoční scéně. Emoční epizoda působí celistvým a smysluplným dojmem a to i za předpokladu, že se jedná o složení různých emocí jdoucích po sobě. Jelikož emoční epizody jsou velmi zajímavé (například hádka mezi partnery), lidé jsou schopni je později popsat a to dost detailně. Popisují tedy nejen,

kdy emoční epizoda započala, ale i jaký měla průběh a v jakém časovém úseku byla ukotvena. V průběhu emoční epizody se tedy mohou emoce různě střídat a proměňovat. Může se stát, že se emoční epizoda rozvede v náladu (Stuchlíková, 2007).

Z hlediska trvání je ale *nálada* déle přetrvávající a udržovaná a emoce v ní působí jako počasí v emočním klimatu. Dalším znakem pro náladu je, že má poněkud nižší intenzitu než ostatní, výše popsané, události. Nálada jako taková nemá svůj určitý objekt a může se o ní hovořit jako o nezaměřené. Přicházející a nové situace lidé hodnotí podle toho, jakou mají náladu. Jinými slovy, když člověk pocítuje úzkostnou náladu, všechny vzruchy a situace z okolí hodnotí jako hrozbu, která je proti němu zaměřena. Stejně tak jako když člověk propadne depresivní náladě – pak na něj celý svět působí bez smyslu a zaujetí (Stuchlíková, 2007).

1.2 Tradiční přístupy k emocím

Tradiční, nebo také původní přístupy k emocím představují východiska pro moderní psychologickou vědu. V minulosti se jednotlivé přístupy vždy zaměřovaly na určitou složku emocí, přičemž existují tři složky - první z nich je emocionální prožívání, druhou je fyziologický aspekt a třetí složka je emoční výraz (Stuchlíková, 2007).

1.2.1 Přístupy o emocionálním prožívání

Hlavním představitelem přístupu zaměřeného na emocionálním prožívání je Freud. Stuchlíková (2007) tvrdí, že jeho hlavním přínosem pro psychologii emocí je důraz na složku vědomých, ale i nevědomých myšlenek a fantazií, které jsou součástí lidských životů.

Představitelé tohoto přístupu tvrdí, že každou emoci jednotliví lidé prožívají různě. Tedy že každá emoce, kterou pocítují, je ovlivněna aktuální náladou, ve které se zrovna nachází. Lidé, kteří si toto uvědomí, udělají první krok k tomu, aby své emoce uměli rozpoznat, naučili se je kontrolovat a pomocí této kontroly se mohou vyhnout maladaptivním vzorcům chování (Stuchlíková, 2007).

1.2.2 Přístupy zaměřené na fyziologický aspekt

Emoce se projevují i na lidském těle, tedy fyziologickými změnami. Právě tyto projevy se staly středem zájmu pro neurology, kteří pomocí různé stimulace, ať už mozku, míchy nebo různých centrálních soustav, sledují, jak se jednotlivé emoce mění a vyvíjí.

Stuchlíková (2007) upozorňuje na velmi zajímavou, nevyřešenou otázku této teorie – Objevuje se nejprve prožitek emoce nebo fyziologický počitek? Odpověď není jednoznačná. Jeden způsob jak zodpovědět tuto otázku je cestou „zdravého rozumu“, kde jeho zastánci tvrdí, že to, jak jedinec vnímá danou situaci, spouští svou danou emoci. Druhý, opačný pohled na tuto otázku přinesl James, který tvrdí, že to, co cítíme, cítíme proto, že vnímáme signály a prožitky našeho těla. Třetí pohled, dle Langeho, zdůrazňoval vaskulární změny. Především se zabíral změnou krevního tlaku. Tyto dva pohledy na emoce daly vzniknout James-Langově teorii emocí.

Pro porovnání teorie „zdravého rozumu“ a James-Langově teorie se uvádí příklad. Dle „zdravého rozumu“ jedinec vnímá, že se rozzlobí a poté se mu zvedne tep a krevní tlak. Naopak James-Langova teorie spočívá v tom, že například při řízení auta nastane prvně reakce, strhnout volant, sešlápnout brzdu nebo plyn a až poté se dostaví emoce, například strach z toho, co se mohlo stát (Stuchlíková, 2007).

1.2.3 Přístupy zaměřené na výraz a projevy chování

Někteří teoretici se během svého bádání ve světě emocí rozhodli zaměřit na měřitelné a pozorovatelné jevy, které doprovázejí chování a především emoce. Tento přístup obsahuje dva pohledy na emoce. První z nich je z hlediska evoluce a druhý z hlediska chování, tedy behaviorální přístup (Stuchlíková, 2007).

Evoluční přístup přinesl a nastínil Darwin. Základní teze předpokládá, že lidské emoce primárně pocházejí z vnitřních tendencí. Prostředí sice má na emoce vliv, ale jen jako modifikátor neboli upravující nástroj. Důkazem pro tento přístup, může být porovnání základních emocí a jejich výrazu napříč světem a kulturami. Ačkoliv kultura a vliv okolí jsou rozdílné, tak základní emoce mají velice podobný v některých případech úplně přesný výraz (Stuchlíková, 2007).

Teoretikové v oblasti evolučního přístupu jako jsou například Plutchik nebo Izard předpokládají, že emoce zde byly proto, aby nám pomohly přežít a abychom byli schopni reprodukce (Stuchlíková, 2007).

Behaviorální přístup poskytuje pohled na to, jak se emoce vyvíjely z hlediska ontogeneze, jak se člověk emocím učí a jak ovlivňují jeho chování – přizpůsobení se realitě. Mezi představitele se zařazují jména jako Watson nebo Skinner. Cílem jejich bádání bylo zjistit, jak se lidé učí vyjádřit své emoce. Zajímavá je definice emoce podle Skinnera (1953), který ji definoval jako takovou predispozici k určitému chování té dané osoby. Avšak společným článkem pro všechny behaviorální pohledy je, že člověk má základní tři emoce, které se přirovnávají ke strachu, zuřivosti a potěšení, od kterých se nadále rozvíjí emoce další (in Stuchlíková, 2007).

1.3 Soudobé přístupy k emocím

Tradiční přístupy k emocím nakonec vyústily v moderní teorie emocí. V současné době psychology zajímají hlavně výrazy emocí, neuropsychologie emocí, ale i kognitivní teorie emocí. Na tomto místě budou podrobněji popsány pouze výrazy emocí, neboť právě ty jsou pro účely této práce nezbytné.

1.3.1 Výraz emocí

Emoce se skutečně projevují navenek, ať už se jedná o fyziologické změny, jako je zblednutí kůže, změny intonace hlasu, pocení nebo práce svalů v obličeji. Právě tyto svalové záškuby se staly bodem, na který se upíná nejvíce pozornosti. Během zkoumání výrazu emocí propojeného s tváří se objevila skutečnost, že výraz tváře funguje jako zesílení nebo také ztlumení právě probíhající emoce (Slaměník, 2011).

Strack, Martin a Stepper (1988) ve své studii dokládají, že výraz tváře opravdu ovlivňuje prožívanou emoci. Jedná se o specifickou aktivaci svalových vláken. Při výzkumu měli probandí za úkol sledovat kreslené filmy, přičemž měli v puse vložené psací pero. Jedna z variant byla držet pero v zubech, druhá pouze rty. Lidé, kteří drželi pero zuby, považovali promítané filmy jako zábavnější a celkově měli lepší náladu než lidé, kteří pero drželi pouze rty.

Slaměník (2011) pokládá velice zajímavou otázku - Je tedy možné navodit pomocí výrazu tváře požadovanou emoci? McIntosh (1996) poukazuje na fakt, že při výzkumech to možné je, ale při všedním životě se výraz tváře neustále mění a trvá jen krátce na to, aby vyvolal konkrétní emoci.

Nešpor (2010) se domnívá, že navození emoce pomocí výrazu se dá využít kdykoliv během všedního života. Jeho hlavní myšlenkou je existence jakéhosi trojúhelníku. Na prvním vrcholu se vyskytuje dobrá nálada, která představuje emoční stránku, na druhém je umístěn smích jako fyziologická (výrazová) stránka a na třetím je humor jako představitel racionální stránky osobnosti. Tento trojúhelník se naplní vždy celý a je jedno, jaká stránka vše spustí. Pro příklad, pokud se jedinec zúčastní humorné situace, tak v něm tato situace vyvolá dobrou náladu a dobrá nálada následně smích.

Výraz tváře tedy dokáže ovlivnit emoce. Existuje několik základních výrazů, mezi které se zařazuje například štěstí, smutek nebo hněv. Tyto výrazy jsou stejné napříč světem a kulturami. Důkaz pro to poskytl Ekman (1978), který zkoumal úsměv vycházející ze štěstí a jiné výrazy u domorodců na Nové Guinei a u západní společnosti. Domorodci byli schopni velice přesně rozeznat úsměv, avšak největší problém při rozeznávání měli u strachu a překvapení. Objevil stejné výrazy pro základní emoce nezávislé na věku, pohlaví, kultuře, rase nebo vzdělání (in Slaměník, 2011).

Tyto stejné výrazy se dohromady skládají ze znaků na čele, obočí, očích spolu s víčky, kořenu nosu, nosu, lících, ústech a bradě. Slaměník (2011) tvrdí, že tyto znaky umožňují poskládání všech výrazů, stejně tak i osmnáct různých výrazů smíchu. Pouze jeden je ale ze skutečně pociťované radosti - nazývá se Duchennův úsměv a při jeho vzniku fungují dvě soustavy svalů - jařmový sval spolu s kruhovým očním svalem. Pokud se jedná o falešný úsměv, je zapojena vždy jen jedna soustava a celková doba trvání výrazu je mnohem kratší.

Pokud každý člověk dokáže předstírat úsměv, musí být taktéž schopen předstírat i jiné výrazy. Tato technika je osvojována již v dětství a to především výchovou, při které jsou potlačovány výrazy negativních emocí, neboť později by mohly způsobovat problémy v komunikaci. Technika kontroly emocí je důležitá pro sociální fungování, adekvátnost výrazu vzhledem k situaci je součástí sociální konvence. Kontrola emocí se provádí v situaci, kdy nastává rozpor mezi vnitřně pociťovanou emocí a sociální konvencí nebo očekáváním ostatních ohledně výrazu. Například během pohřbu není žádoucím výrazem upřímný smích, a i když jej zrovna někdo pociťuje, tak raději navodí nucený neutrální výraz, protože se to očekává. Celkově se uvádí, že kontrola emocí se více provádí ve společnosti, zatímco v soukromí jsou emoce vyjadřovány adekvátněji směrem k vnitřním prožitkům (Slaměník, 2011).

Slaměník (2011) dále tvrdí, že výraz tváře přitahuje největší pozornost nejen proto, že poskytuje důkaz o atraktivitě nebo prožívaném pocitu, ale také proto, že je podstatnou

součástí komunikace. Může ukázat, zda se komunikující nudí, souhlasí, chce pokračovat v rozhovoru nebo zda chce interakci ukončit (Slaměnik, 2011).

Dle Ekmana a Friesena (2003) existují tři typy signálů objevujících se ve výrazu tváře. Prvním z nich jsou signály statické (například barva kůže), druhým jsou pomalé (sem se zařazují déle trvající vrásky, například od smíchu) a posledním typem jsou signály rychlé (například zvednutí obočí). Tyto signály spolu vytvářejí mikro-výrazy a makro-výrazy.

Mikro-výrazy jsou během konverzace jen těžko zachytitelné, trvají jen zlomky vteřin a pouze problikávají v obličejí, jedná se o vyjádření vnitřních pocitů. Naopak *makro-výrazy* se objevují v situaci, kdy lidé pociťují výraznější emoci, dají se postřehnout okem a trvají až deset vteřin. Tyto výrazy a signály vytvářejí dojem sympatie nebo antipatie společně s dalšími prvky komunikace (Ekman, Frisen, 2003).

1.4 Sympatie

Smith (2005) o sympatii tvrdí, že je to adekvátní emoce, která vzniká při pohledu na emoci někoho jiného. Jedná se o vzájemné soucítění mezi lidmi, které nemusí vždy být přesné.

Pokud člověk vidí někoho, kdo pociťuje a dává najevo zármutek nebo radost, nejspíše bude pociťovat velice obdobné pocity. Naopak pokud uvidí agresivitu a nebude znát příčinu ani sociální kontext, bude nejspíše pociťovat trapnost nebo nepochopení. Sympatie je tedy závislá na kontextu situace a nevzniká jen z pohledu emoce. Lidé pociťují sympatii k těm, kteří vypadají, že jsou schopni sdílet jejich strasti a radosti. Zároveň ve společnosti platí představa, že nesdílet radost není takový problém, ale nesdílet strast, nezachmuřit tvář při bolesti jiného, je společensky neúnosné. Všechny výše popsané prvky jsou součástí komunikace (Smith, 2005).

2. Komunikace

Komunikace bývá definována různě. Slovo „communicatio“, ze kterého tento pojem pochází, mělo původně význam vespolečného účastnění, přičemž „communicare“ znamenalo společně něco sdílet.

Podle psychologického slovníku Hartla (1994) je ale komunikace přenosem myšlenek, postojů, ale i emocí od jedné osoby (ze zdroje) ke druhé (příjemci). Podle Hausenblase (1971) není komunikace pouhým prouděním informací, nýbrž i podílení se na celku komunikace, třeba jen tím, že jsme přítomni a pouze přihlížíme slovní výměně. Pokud bychom totiž nebyli přítomni, informace by proudily jinak, či by dokonce mohly být jiné (in Vybíral, 2005). Další teorie uvádějí, že člověk ve své podstatě ani nemůže nekomunikovat, protože každý neustále komunikuje a to i ve chvíli, kdy o tom neví, neuvědomuje si to. Taylorová a Lesterová (2010) tvrdí, že člověk komunikuje, i když komunikaci odmítá a rozhodne se mlčet – komunikuje právě tím. DeVito (2001) tvrdí, že komunikace je nevyhnutelná (dochází k ní i tehdy, když si nepřejeme komunikovat), nevratná (to, co již jednou bylo řečeno, nelze vzít zpět – účinky svého sdělení se můžeme pokusit dodatečně jen zmírnit) a neopakovatelná (každý akt komunikace je jedinečný a nikdy nemůžeme podruhé zažít tu stejnou situaci). Krauss a Chiu (1998) tvrdí, že pokud má člověk nějakou představu a chce ji sdílet s ostatními, musí se ji snažit předat tak, aby si velmi podobnou představu vytvořil i ten, s nímž komunikuje (příjemce). Dle tohoto pojetí je pak ale komunikace ovlivňováním toho, s kým komunikujeme, přičemž my sami jsme ovlivňováni tím, kdo komunikuje s námi (in Vybíral, 2005).

Každá komunikační výměna plní jednu nebo více funkcí. Podle Vybírala (2005) existuje pět hlavních funkcí komunikace. Jedná se o funkci *informativní* (předat zprávu dál, či něco někomu oznámit), *instruktážní* (cílem je někoho instruovat, navést, naučit, atd.), *persuazivní*, která má za úkol přesvědčit (tj. snaha získat někoho na svou stranu, zmanipulovat ho), *operativní* či *vyjednávací* (něco řešit a snažit se daný problém vyřešit či dospět ke společné dohodě) a *zábavní*, která si klade za cíl pobavit druhého nebo druhé, rozveselit.

DeVito (2001) tvrdí, že komunikace existuje v kontextu, který má významný podíl na významu jak verbálních tak neverbálních sdělení. Poukazuje tak na fakt, že tatáž slova nebo to samé chování nemusí mít stejný význam, pokud jsou použity v různých souvislostech. Jako příklad uvádí frázi „Jak se máš?“ použitou jednou jako zdvořilostní –

při setkání známého na ulici, a jednou jako opravdový projev zájmu o zdraví přítele, ležícího v nemocnici. Stejně tak to může být s neverbálním projevem jako je třeba mrknutí oka – může se jednat o mrknutí na někoho atraktivního na ulici, ale také může jít o mrknutí naznačující podvod nebo lež. Z výše zmíněných příkladů je tedy jasné, že „význam konkrétního signálu závisí na chování, které ho doprovází bezprostředně, nebo v blízké časové souvislosti“ (DeVito, 2001, s. 21). Pokud tedy pouze zkoumáme signál, který člověk vydává a neznáme přitom souvislosti, je velmi obtížné přijít na smysl onoho signálu. DeVito (2001) ale upozorňuje na fakt, že se mohou vyskytnout i situace, kdy jsou souvislosti známé detailně, ale přesto není člověk schopen dešifrovat to, co měl signál sdělit. Onen kontext přítomný každé komunikaci má nejméně čtyři hlediska – fyzický, kulturní, sociálně psychologický a časový. Nutno podotknout, že tyto kontexty se vzájemně ovlivňují, přičemž každý z nich může působit na kterýkoliv jiný.

- **Fyzickým kontextem** je míněno konkrétní prostředí, v němž komunikace probíhá. Jedná se tedy například o místnost, park, hřiště, restauraci. Na pohřbu nebudeme mluvit stejně, jako bychom seděli v restauraci u piva.
- **Kulturní kontext** určuje, co se smí a nesmí, nebo co je dobré a co špatné v konkrétní společnosti. Jedná se o chování, životní styl, uspořádání žebříčku hodnot apod.
- **Sociálně-psychologický kontext** souvisí s postavením každého z účastníků a se vztahy, které mezi sebou mají. Při formální večeři podniku, ve kterém člověk pracuje, nebude mluvit tak, jako kdyby byl na večeři s přáteli.
- **Časovým kontextem** se rozumí pozice daného sdělení v posloupnosti určité události. Po zprávě o úmrtí přítele člověk nemluví, jako když se dozví, že dostal přidáno v práci.

Komunikaci lze rozdělit na menší části. DeVito (2001) ji člení na dva signalizační systémy – verbální a neverbální. Zatímco verbální systém představuje slovní signály, které jsou přenášeny vzruchem a přijímány sluchem, neverbální systém je daleko obsáhlejší – jsou to veškeré prostředky, jimiž lze sdělit určitý význam. Je to například gestikulace, mimika, proxemika, atd.

2.1 Verbální komunikace

Verbální komunikace znamená dorozumívání se jedné osoby či skupiny pomocí slov. Jedna osoba k sobě samé promlouvá vnitřní řečí nebo jde přímo o samomluvu. Za slovní komunikaci považujeme výběr, kombinaci a produkci znaků. Jedná se o proces, kdy dochází k vzájemnému sdělování a k percepci (tedy k vnímání) a recepci (tedy k příjmu).

Formální stránku ve verbální komunikaci představuje například lingvistika rozebírající gramatiku, ale také i paralingvistické jevy, které doprovázejí veškerou zvukovou stránku verbální komunikace, jako je tón hlasu, intonace, pomlky, tempo, kterým se komunikuje a podobně. Během paralingvistické promluvy může mluvčí prozradit víc než jen z hlediska lingvistického. Díky tomu může člověk říci dvěma skupinám jednu a tutéž větu, ovšem s odlišným významem pro jednotlivé skupiny (Vybíral, 2005).

2.2 Neverbální komunikace

Verbální komunikace bývá často brána jako hlavní aspekt rozhovoru. Naopak neverbální komunikace bývá podceňována. Díky neverbální komunikaci jsou lidé schopni pochopit obsah právě slyšeného sdělení. Může dokreslovat potřebnou atmosféru, ať již přidat na vážnosti tématu nebo pomocí úsměvu odlehčit situaci. Tato výhoda neverbální komunikace je tak důležitá, že se ji lidé snaží využít i při situacích kdy neverbální komunikace není možná. Například při psaní SMS zpráv se využívají emotikony, které mají za úkol doplnit požadovaný výraz spojený s určitou emocí. Neverbální komunikace často probíhá v nevědomí a lidé si ani své signály neuvědomují (Černý, 2008).

Petříková a Štěpánek (1998) společně popsali osm aspektů neverbální komunikace:

- 1) **Extralingvistické prvky sdělení** – Verbální komunikace, která však neobsahuje slovník dané skupiny. Tedy se sem zařazují například pomlky mezi slovy, skákání do řeči, rychlost mluvy, rychlost odpovědi na otázku – vše co se týká časové charakteristiky řeči. Druhou skupinou jsou hlasové dimenze, kam spadá například tón hlasu, hlasitost, intonace. Třetí skupinou jsou zvuky a zde jsou například nejazykové zvuky nebo pazvuky.
- 2) **Mimika** – Změny v lidském obličejí, které doprovázejí vnitřní pocity a myšlenky člověka. Například pohyby celou hlavou, kontrakce obličejových svalů, napínání pokožky.

- 3) **Pohledy očí** – Používají se pro vyjádření vnitřních pohnutek nebo také jako zdůraznění právě řečených slov. Například délka pohledu, mrkání, směr pohledu.
- 4) **Haptika** – Jde o neverbální komunikaci odehrávající se na poli doteků.
- 5) **Gestika** – Gesta jsou především pohyby rukou. Jedná se o posunky, které nesou určitý význam a zřídka jsou oddělovány od celkových pohybů lidského těla.
- 6) **Kinezika** – veškerá pohybová oblast v komunikaci, pozoruje pohyby těla v čase i v prostoru.
- 7) **Posturologie** – Celkové uspořádání těla, držení těla a postoje. Zde je nutno vnímat prostorový kontext a základem jsou polohy těla.
- 8) **Proxemika** – Vzdálenost mezi lidmi během komunikace.

Neverbální komunikace někdy splývá s pojmem řeč těla, za účelem rychlého poznání druhých, či snad získání informací, které nebyly vysloveny. Není tomu úplně takto. Řeč těla je specifickou součástí neverbální komunikace. Ještě v 80. letech 20. století převládal názor, že dva mlčící lidé spolu nekomunikují (Tegze, 2003). V další kapitole budou popsány pouze některé prvky řeči těla jako je gestika, mimika a jejich spojení do tělesných typů.

3. Řeč těla

V šedesátých letech 20. století se poprvé dostává pojem řeč těla mezi širokou veřejností. Do té doby se jí nikdo moc nezaobíral. Velkou míru pro zapojení řeči těla do života lidí měl němý film a především jeho představitel Charlie Chaplin, který pouze a jenom svým tělem dokázal bavit masy lidí bez ohledu na věk nebo pohlaví. To, jestli byl herec dobrý nebo špatný, záleželo na jeho schopnostech využívat svá gesta a ostatní prvky řeči těla. Historicky vzato, prvním autorem, který se zabýval řečí těla, byl Charles Darwin ve svém díle s názvem *O vyjádření emocí u člověka a zvířat* (Pease, 2001).

Albert Mehrabain (1971) se domnívá, že verbální složka obsahuje pouze 7% veškerého sdělení, které se v komunikaci nachází, dalších 38% je takzvaná vokální složka. Pod tímto pojmem je obsažen například tón hlasu nebo také jiné zvuky a 55% přisuzuje neverbálním signálům (in Pease, 2001).

Napříč živočišnou říší je lidský obličej nejbohatší co se týká výrazů, stejně tak se stává důležitou složkou řeči těla. Lidské ruce jsou schopny vytvořit nespočetné množství různých symbolů, znaků a signálů. Vzhledem k tomuto množství se počítá s tím, že napříč světem se některá gesta mění v jiná, některá zanikají, objevují se nová a nastávají situace kdy stejné gesto má odlišný význam (Morris, 2009).

Řeč těla je prvotní komunikace, která se používá hned po narození. Ještě když lidé neovládají verbální řeč, dávají své pocity najevo pomocí výrazů. V momentu kdy se naučí verbalizovat, tak automaticky začnou řeči těla přikládat menší význam. Jenže řeč těla se nedá nikterak potlačit a často zanechá v pozorovateli hlubokou stopu. Řeč těla zobrazuje to, co není vidět ani slyšet, představuje myšlenky, postoje a motivy, které komunikátora doprovázejí (Bruno, Adamczyk, 2005).

3.1 Gestika

Verbální řeč je doprovázena gesty. Ta doplňují a dotvářejí komunikaci s možností podtrhnutí či zdůraznění právě řečeného. Vedle gest, která jsou kulturně stanovena, používá každý člověk svá osobní gesta (Bruno, Adamczyk, 2005).

Lewis (1989) tvrdí že, neverbální signály mohou být rozděleny do čtyř základních skupin. Jedná se o konkrétnější rozdělení řeči těla. Do této skupiny patří symboly, ilustrátory, regulátory a adaptéry.

3.1.1 Symboly

Černý (2008) popisuje symboly jako takové signály řeči těla, kterým se přidává jasný a srozumitelný význam. Mohou být přeloženy na slovo nebo i konkrétní větu. Značná část symbolů je specifická pro danou kulturu, s tím je vázaná i jejich interpretace. Symbol nesoucí určitý význam v jedné kultuře nemusí být stejně interpretován v jiné.

Lewis (1989) uvádí příklad, ve kterém vysvětluje symbol pro označení sebevraždy lišící se napříč světem. V Japonsku je sebevražda označována rukou v pěst a pohybující se paží, v Americe používají symbol přiložené pistole v podobě prstů k hlavě v oblasti spánkové části lebky a na Nové Guineji svírají krk rukou jako při škrcení. Ve všech případech se projevuje mnoholetý vliv kultury. Symboly jsou využívány i formálně. Například v televizních či rádiových studiích, kde fungují jako neslyšný způsob komunikace. Nejedná se jen o pohyby rukou nebo prstů, ale stejně tak ramen, nosu nebo celou hlavou. Výrazné pokrčení nosu může znamenat znechucení. Zatřesení hlavou nesouhlas, pokývnutí souhlas opět směrem k dané kultuře (v některých kulturách jsou významy těchto pohybů hlavou opačné).

Symboly je možno použít jako krátké slovo nebo je spojit do celých vět a vytvořit tak soubor symbolů, které se spojí v tu danou větu (Lewis, 1989). Mezi symboly, které se dají nejlépe rozeznat, se podle Lewise (1989) a Černého (2008) řadí:

- Obsahující pokyn („Pojď ke mně.“)
- Ty, které přikazují („Ticho!“)
- Vyjadřující fyzický stav („Je mi zima.“)
- Ty, které urážejí („Jdi k čertu.“ – často vztyčený prostředníček)
- Odpovídající („Ano.“ / „Ne.“)
- Ty, které vyjadřují nějaké city („Jsem smuten.“)
- Popisující („Velká prsa.“)
- Ty, které žádají o laskavost („Prosím.“)

3.1.2 Ilustrátory

Ilustrátory jsou doprovodná gesta, která jsou přímo spojena s řečí. Využívají se jako doplnění nebo zdůraznění slov, frází nebo krátkých vět. Nemusí pouze zdůrazňovat,

ale i naznačovat, udávat tempo nebo dokreslovat pomyslný obrazec. Jedná se o každý druh pohybu těla, který jakýmkoliv způsobem, doprovází slovní (verbální) komunikaci. Množství ilustrátorů používaných během komunikace je různorodé. Například v oblasti středozevního moře je ilustrativní doprovod verbální komunikace naprosto nezbytný pro každou komunikaci, která probíhá. Od toho se odvíjí i počet a použití ilustrátorů pro jednotlivé kultury (Lewis, 1989).

Jednou z nejvýznamnějších funkcí ilustrátorů je možnost zrcadlení. Zrcadlení je kopírování řeči těla, kterou používá komunikační partner. Přesným napodobováním, velmi často nevědomým, se zvedá vzájemná náklonost a komunikace je lehčí. Velkým přínosem pro zkoumání ilustrátorů byly natočené filmy od Williama Condon, který provedl jejich analýzu při zpomalení a začal si všimnout zrcadlení (Lewis, 1989).

V momentu, kdy nastává značný rozdíl v ilustrátorech, je velká pravděpodobnost, že jeden nebo oba komunikující budou vyvedeni z míry a rozhovor v nich zanechá nepříjemné pocity, ačkoliv neví, proč tomu tak je (Černý, 2008).

3.1.3 Regulátory

Při počátku nebo ukončení komunikace se nejčastěji používají regulátory, které řídí nebo usměrňují komunikaci. Jedním z nejznámějších regulátorů je podání ruky při začátku rozhovoru. Též se regulátory používají jako řízení tempa řečníků, pomocí nich mohou zrychlit nebo také zpomalit. Využívají se též při předávání slova nebo pokračování v řeči (Černý, 2008).

Správné používání regulátoru je důležité pro zanechání dobrého dojmu během rozhovoru. Například pokud komunikační partner začne rychle pokyvat hlavou, znamená to, že se hlásí o slovo a žádá o prostor. Naopak pomalé přikyvování je důkazem zájmu ze strany posluchače a mluvčí tak může pokračovat v řeči. Při přenechávání slova regulátory utichají spolu s hlasem a s pohledem dolů. Tím je partnerovi dán prostor pro jeho komunikaci a řeč. Stejně tak se používají v podobě prostředku pro požádání o slovo. Jedním ze všeobecně používaných gest je zvednutí nebo také vztyčení prstu spojeného s razantním nadechnutím. Třetím způsobem regulátorů je použití pro odmítnutí převzetí slova, které spočívá v uvolnění a nevyhledávání zrakového kontaktu (Lewis, 1989).

3.1.4 Adaptéry

Když se člověk pokouší zvládnout své pocity a reakce, nastupují adaptéry. Nejvíce se objevují v zátěžových nebo stresových situacích. Jsou pozůstatkem nebo také mostem

zpátky do dětství. Adaptéry používané v dětství se postupně upravují a přeměňují do sociálně přijatelnější podoby. Například zmatené a nejisté dítě si položí dominantní ruku na temeno hlavy, dospělý člověk si spíše nenápadně pohladí vlasy v okolí týlu, avšak význam obou gest je stejný. Osoba, která toto gesto použije je nejistá a nemůže se rozhodnout mezi ústupem nebo útokem (Lewis, 1989).

3.2 Mimika

Mimika je často považována za velice podstatný prvek řeči těla, či neverbální komunikace spolu s gestikulací. Právě spojení rukou a obličeje vytváří mnoho výrazů a signálů. Když se ruka dotýká určité části obličeje, většinou je na tomto místě prožívána emoce nebo pocit. Mimika pomáhá nejen vyjádřit emoce, ale i zprostředkovat zpětnou vazbu právě pro někoho, kdo své emoce vyjadřuje (Černý, 2008).

Mimika je čitelná pro každého jedince, avšak některé výrazy v obličeji jsou hůře rozpoznatelné. Velice dobře však jdou „číst“ následující výrazy: štěstí, smutek, radost, klid, překvapení, vztek, rozčílení, zájem, strach a další. Schmidt a Cohn (2001) tvrdí, že napříč živočišnou říší je pouze člověk vybaven tak vysokou schopností navodit mnoho různých výrazů.

3.3 Tělesné typy

Během let života člověk dostává určitou podobu neboli tělesný typ. Ten je utvářen doposud získanými zkušenostmi a zažitými emocemi. Mluvíme o výrazu lidí jako o prvním dojmu, který zanechají. Objevují se označení jako „leklá ryba“ pro mdlé a ochable působící jedince. Na chování lidí nemůže být uvedena přesná typologie, avšak existují kategorie tělesných typů, kam je možno jedince zařadit. Například při prvním setkání, když o sobě dva lidé nemají mnoho informací. Existuje pět druhů tělesných typů (Bruno, Adamczyk, 2005).

Dominantní typ – rád přebírá odpovědnost, dokáže velice dobře ocenit pracující jedince v jeho okolí, pokud neohrožují jeho postavení. Za této situace je velmi rychlý v odstranění konkurence. Má velice formální vystupování spojené s úspornou mimikou, stejně tak úspornými gesty a strnulé držení těla (Bruno, Adamczyk, 2005).

Pečlivý typ - vyhledává informace, je velice pečlivý a proto chce od sebe a ostatních jen to nejlepší. Bruno a Adamczyk (2005) tvrdí, že může působit samotářsky,

protože během práce je raději sám, nikým nerušen. Jeho držení těla je v mírném předklonu, jeho gesta jsou minimalizovaná a spořádaná. Při pozdravu je velice zdvořilý a uctivý.

Podnikavý typ - je velice aktivní, často se snaží strhnout situaci a náhle jednat. Jeho výraznou vlastností je schopnost riskovat, což také dokáže ocenit u ostatních. Jeho pozdrav je doprovázen silným stiskem ruky spolu s přímým pohledem, výrazným držením těla a příjemným hlasem. Působí velice energicky a to dokreslují jeho svižná gesta (Bruno, Adamczyk, 2005).

Kontaktní typ - velmi oceňuje emoce a tuto vlastnost předpokládá i u lidí se kterými komunikuje. Klade velký důraz na udržení kvalitních a přátelských vztahů. Jeho gesta jsou velmi otevřená a přátelská. Živý způsob řeči mu napomáhá při sdílení vlastních pocitů. Držení těla má poněkud uvolněné někdy, až ležerní (Bruno, Adamczyk, 2005).

Plachý typ - je velice váhavý, snaží se vystupovat nenápadně. Pokud mu někdo poskytne pomoc je za ni velice vděčný, ale když se ho někdo pokouší manipulovat, může reagovat až agresivně. Velmi oceňuje zdvořilost, jeho gesta jsou drobná a váhavá s výjimkou obraných gest. Tato gesta používá velmi často pro pocit zajištěného bezpečí (Bruno, Adamczyk, 2005).

3.4 Atraktivita

Benesch (2001) hovoří o tom, že atraktivita jedince spočívá ve třech různých směrech. Prvním z nich je fyzická přitažlivost, druhým statutární přitažlivost a posledním osobní přitažlivost. Pod pojem fyzická přitažlivost se řadí například kulturně a dobově podmíněný ideál krásy. Statutární přitažlivost je určitou prestiží a postavením ve společnosti. Pod osobní přitažlivost spadají vlastnosti lidí jako například otevřenost a podobně.

Pro účely této práce se zdá nejpodstatnější fyzická přitažlivost nebo také atraktivita. Výrost, Slaměník (2008) se domnívají, že tento směr nejvíce ovlivňuje navazování sociálních kontaktů. Lidé přicházejí s fyzickou atraktivitou do styku kdykoliv se na někoho podívají. Jedná se o první informaci, kterou je možné o člověku dostat. Pokud objekt působí fyzicky atraktivně, je větší pravděpodobnost navázání dalšího kontaktu, ať již se jedná o oslovení nebo pouze navázání očního kontaktu.

Langlois, Kalakanis, Rubenstein, Larson, Hallam, Smoot (2000) ve své studii prokazují, že fyzicky atraktivní lidé mají lepší pracovní pozice, dosahují většího

společenského postavení. Vydělávají více peněz a dostávají celkově lepší nabídky. Také uvádějí, že atraktivita ve tváři se projevuje především symetričností a to bez rozdílu, jestli se jedná o muže či ženy. Na lidech se symetrickou tváří, která není nikterak deformována, se snáze projevuje emoční exprese, která se lépe vnímá. Proto tito lidé působí atraktivně a zanechávají celkově lepší dojem.

III. Empirická část

1. Výzkumný problém

Za výzkumný problém je považováno propojení emocí a řeči těla. Jejich vzájemné působení a to, jak ho ostatní lidé vnímají a dokáží přečíst. Toto čtení bylo zkoumáno na menším vzorku studentek pedagogické fakulty, studujících obor učitelství prvního stupně. Studentkám bylo puštěno 12 videozáznamů, na kterých byl zachycen pedagog neverbálně vyjadřující emoce. Následně jim bylo položeno několik otázek ohledně řeči těla, atraktivity a sympatie. Snažím se hlouběji pochopit a popsat, jak jsou tyto studentky schopny vnímat neverbální chování a jak se liší popis neverbálních projevů mezi studentkami, které získaly zkušenosti s oblastí řeči těla a těmi, které nikoliv. Doplňkově se zajímám o to, jak ovlivňuje atraktivita a sympatie na toto významové čtení.

2. Výzkumná metoda

Pro zjištění schopnosti popsat emoce jen za pomoci řeči těla byl vybrán kvalitativní výzkumný design, který byl obohacený o kvantitativní přístupy, z důvodu ordinálního řazení respondentů dle získaných zkušeností ohledně řeči těla. Tento výzkum má explorační charakter a bylo při něm použito otevřeného kódování a následné vyložení karet. Získání dat proběhlo pomocí metody polostrukturovaného interview.

Respondenti popisovali právě viděná videa a bylo nežádoucí, aby pouze přiřazovali jednu emoci z několika možných. Z tohoto důvodu se zdálo lepší použít právě kvalitativní metodu, aby byli respondenti nuceni emoci pojmenovat pomocí vlastních znalostí a zkušeností.

2.1 Kvalitativní výzkum

Existují názory, že kvalitativní výzkumy jsou pouze jakýmsi doplněním výzkumů kvantitativních. Jiní zastávají názor, že kvalitativní výzkum je protipólem pro kvantitativní výzkum nebo také speciální metoda pro výzkum. Postupem času se kvalitativní metoda propracovala na stejnou úroveň v sociálních vědách jako jiné metody pro výzkum. Nikdy nebyl stanoven žádný všeobecně uznávaný postup jak dělat nebo také vymežit kvalitativní výzkum, protože pod označením kvalitativní výzkum se skrývá mnoho rozdílných přístupů (Hendl, 2005).

Někdy bývá rozdíl mezi kvantitativním a kvalitativním výzkumem značně zjednodušen. Nástrojem pro získání dat u kvantitativního výzkumu je dotazník a naopak u

kvalitativního výzkumu je tímto nástrojem rozhovor. Tento rozdíl je poněkud zavádějící, protože pokud všem respondentům bude položeno několik stejných otázek jdoucích v identickém pořadí, bude se jednat o kvantitativní výzkumnou metodu (Švaříček, Šed'ová, 2007).

2.2 Smíšený výzkum

Po upevnění kvalitativních výzkumů ve vědě a zjištění vzájemného propojení mezi kvalitou a kvantitou, se metodologové začali věnovat jejich kombinování. Smíšený výzkum se definuje jako obecný přístup, pokud je v rámci jedné studie použito jak kvalitativních, tak kvantitativních metod.

Ve zjednodušeném třífázovém modelu smíšeného výzkumu se nejprve stanoví výzkumné otázky, které je možné později upravit. Poté se shromáždí data a nakonec dojde k jejich analýze. Někdy je možné data sbírat pouze kvalitativně a následně jejich analýzu provést pouze kvantitativně (Hendl, 2005).

2.3 Polostrukturované interview

Tato forma rozhovoru je patrně nejrozšířenější metodou vůbec, protože kombinuje výhody jak strukturovaného tak nestrukturovaného rozhovoru a je schopna získat maximum. Sice je náročnější na přípravu, neboť vyžaduje předem připravené specifické schéma, které slouží jako osnova pro kladení otázek probandům (Miovský, 2006).

Pro tento výzkum bylo použito následující schéma, které stanovilo pět okruhů rozhovoru a zajistilo tak stejný postup u všech probandů, kteří se účastnili výzkumu. První fází bylo seznámení s požadavky a zadáním výzkumu. Předem byla stanovena přesná formulace, která byla interpretována všem zúčastněným stejným způsobem. Ve druhé fázi bylo probandům postupně puštěno dvanáct videonahrávek zachycujících pedagoga během výuky. Pokud proband popsal emoci či činnost odehrávající se na jednotlivém videu, byla mu položena otázka, podle jakého neverbálního chování nebo podle čeho tuto situaci nebo emoci rozpoznal. Třetí fáze znamenala zjistit, jaký mají probandi vztah k řeči těla, zda tento pojem znají a zda získali nějaké zkušenosti či informace o tomto oboru. Čtvrtou fází bylo zjištěno, zda na ně pedagog působil atraktivně, sympaticky a zda by jej chtěli za svého pedagoga. V poslední, tedy páté, fázi bylo probandům poděkováno a nabídnut prostor pro případné otázky. Přesné schéma včetně zadání je uvedeno v přílohách.

2.3.1 Etické zásady a zpracování videonahrávek a rozhovoru

Každý, kdo se zúčastnil tohoto výzkumu, vše podstupoval dobrovolně. Pedagog, který se uvolil k natočení videa, byl informován o účelech natáčení a souhlasil s použitím získaných nahrávek pro úpravu a následné použití během výzkumu a to jak pilotního, tak hlavního. Taktéž souhlasil s použitím pro tuto bakalářskou práci. Pro zajištění etické stránky pedagog podepsal informovaný souhlas.

Byla mu nabídnuta možnost anonymity, ale tu odmítl a souhlasil s tím, že bude jmenován a jeho identita nebude skrývána. Nahrávání videozáznamů probíhalo od května 2013 do listopadu 2013 a celkem bylo pořízeno přes devět hodin záznamu. Chování pedagoga se natáčelo na víceletém gymnáziu kde vyučuje, aby bylo zajištěno co nejkomfortnější prostředí. Během natáčení videa nebylo nikterak zasahováno do výuky a vyučování probíhalo co možná nejpřirozeněji.

Probandi, kteří se zúčastnili rozhovorů, byli předem informováni o naprostém zachování anonymity. Také jim byla položena otázka, zda souhlasí s audio nahráváním celého rozhovoru z důvodu pozdějšího přepisu pomocí shrnujícího protokolu a zda souhlasí s použitím získaných dat pro tuto bakalářskou práci.

Rozhovory probíhaly na neutrálním místě, kde bylo zajištěno bezpečí a klid. Nejčastěji se jednalo o uzavřené prostory akademické knihovny Jihočeské univerzity. Pro zachování co nejvíce komfortního prostředí byla probandům nabídnuta možnost rozhovor kdykoliv přerušit nebo ukončit. Délka jednotlivých rozhovorů trvala od dvaceti do pětatřiceti minut.

2.4 Otevřené kódování

Jedná se o prvotní fázi procesu kódování. Jednotlivé pojmy označují jednotlivé události a tvoří významové jednotky. Tyto jednotky jsou následně seskupovány do vyšších abstraktních pojmů. Díky tomuto procesu vznikají kategorie, které pod sebe vážou skupiny jednotlivých pojmů. Tyto kategorie pomáhají najít a rozkrývat podobnosti a rozdíly. Celkové se jedná o rozbor a prozkoumání myšlenek, které mohou obsahovat nový náhled (Miovksý, 2006).

Obecně se jedná o operace kdy je text analyzován, rozbit na jednotlivé jednotky, které jsou nově pojmenovány. Následně vzniknou fragmenty, se kterými se dále pracuje (Švaříček, Šed'ová, 2007).

2.5 Technika „vyložení karet“

Jedná se o nejjednodušší cestu jak dále pracovat s otevřeným kódováním. Vzniklé kategorie z otevřeného kódování jsou uspořádány do obrazce nebo linie a na základě tohoto sestavení je následně převyprávěn obsah kategorií. Nemusí se vždy jednat o všechny kategorie, výzkumník si může vybrat pouze některé a to ty, které se týkají dané výzkumné otázky (Švaříček, Šed'ová, 2007).

3. Video baterie

Pedagog, který spolupracoval na výzkumu, byl vybrán ze vzorku tří různých pedagogů. Prvním pedagogem, ochotným podstoupit výzkum, byl muž ve věku 55 let, který sice vyučuje na základní škole, ale má minimum hodin ve třídě, protože je učitelem tělesné výchovy. Toto se stalo důvodem pro jeho zamítnutí společně se stříhem a úpravou vousů v okolí úst a brady, které by mohly působit jako nežádoucí artefakt.

Druhým pedagogem byla žena ve věku 28 let vyučující taktéž na základní škole. Tato žena běžně používá dioptrické brýle, které by mohly fungovat podobně rušivě jako vousy u prvního pedagoga. Spolu s výběrem cílové skupiny probandů a otázkou atraktivity se zdálo lepší mít za cílového pedagoga muže.

Třetím a zvoleným pedagogem se stal muž ve věku 33 let vyučující na víceletém gymnáziu, který má tvář bez vousů a nenosí ani dioptrické brýle. Jeho emoční exprese ve výrazu byla nejvíce výrazná a neměl žádný problém s natáčením ani během něho.

3.1 Pilotní výzkum

Po každé natáčecí hodině byl s pedagogem proveden rozhovor o tom, jak se zrovna cítil. Prohlédl si natočený materiál a pokusil se popsat, své pocity. Z těchto popisů, následného vystříhání nepoužitelných scén a odstranění zvuku vznikla prvotní baterie obsahující 78 videonahrávek, na kterých byl zachycen výraz, emoce či nějaká situace. Tato videa se ve své délce pohybovala od 5 do 25 vteřin.

Pilotního výzkumu se zúčastnilo celkem šest osob. Jejich úkolem bylo shlédnout všech 78 videí a pokusit se je stručně popsat a posoudit jejich kvalitu. Po vyloučení nepopsatelných a nevyhovujících videí vznikly baterie obsahující 12, 15 nebo 20 video záznamů. Pro úsporu časové náročnosti byla pro tuto práci zvolena základní baterie obsahující dvanáct video záznamů.

4. Výzkumné otázky

Pro výzkum byly zvoleny následující tři hlavní výzkumné otázky:

- 1. Jaké jsou rozdíly v interpretování emočních signálů, které se projevují v řeči těla mezi studentkami, které mají zkušenost¹ s řečí těla a těmi, které nemají?**
- 2. Jakých prvků neverbální komunikace si studentky učitelství pro první stupeň nejčastěji všímají?**
- 3. Jaký je vliv neverbálních signálů na celkový dojem z komunikace podle studentek učitelství pro první stupeň?**

5. Výzkumný vzorek

Pro získání výzkumného vzorku byla zvolena metoda sněhové koule, která patří mezi nejčastěji používané metody výběru vzorku. Principem této metody je zajištění první generace výběru. Pro tento výzkum se jím stala studentka pedagogické fakulty oboru učitelství pro první stupeň, se kterou byl navázán kontakt již před zahájením experimentu. Prostřednictvím této první generace jsou nominováni další, potencionální účastníci výzkumu. Po vyloučení nevhodných kandidátů, v tomto případě mužů a odmítnutí účasti některých potencionálních účastníků, vznikla druhá generace účastníků a takto se pokračovalo až do cílového množství účastníků.

Kritériem pro zapojení do výzkumu byl věk od 19 do 23 let a příslušnost k ženskému pohlaví. Lepší variantou byl věk až od 20 let, ale z důvodu získání většího počtu respondentů byly rozhovory provedeny i se studentkami ve věku 19 let, které studují vysokou školu daného oboru prvním rokem.

Dle Vágnerové (2000) se toto období života nazývá mladá dospělost. Je plné nových zkušeností, zážitků a značnou sociální proměnou jedince. Jedná se o přechodné období mezi adolescencí a dospělostí, ve kterém by mělo být dosaženo osobní zralosti. Člověk by se měl stát ekonomicky nezávislou jednotkou a také by měl plně rozvinout své osobní zájmy. Ženy v tomto věku jsou více emocionálně založené a vnímavé, stejně tak rozumí více neverbálními signálům než muži, což se stalo dalším aspektem pro výběr výzkumného vzorku. Někteří autoři o tomto věku hovoří jako o vynořující se dospělosti (Arnett, 2000).

Výzkumný vzorek tvoří 13 probandů (n=13), všichni studují na Pedagogické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích obor učitelství 1. stupně pro základní

¹ Druhy zkušeností jsou popsány v kapitole 6. Výsledky na straně 30

školy (jednooborově). Jedná se pouze o ženy, které studují první až třetí ročník tohoto oboru.

6. Výsledky

Pomocí otevřeného kódování vznikly různé pojmy, které byly následně sestaveny do devíti následujících kategorií.

- Aktuální činnost
- Emoce / pocity
- Gesta
- Charakterové vlastnosti
- Mimika
- Posturologie
- Řeč těla v komunikaci
- Výrazy
- Získaná zkušenost a míra pozorování

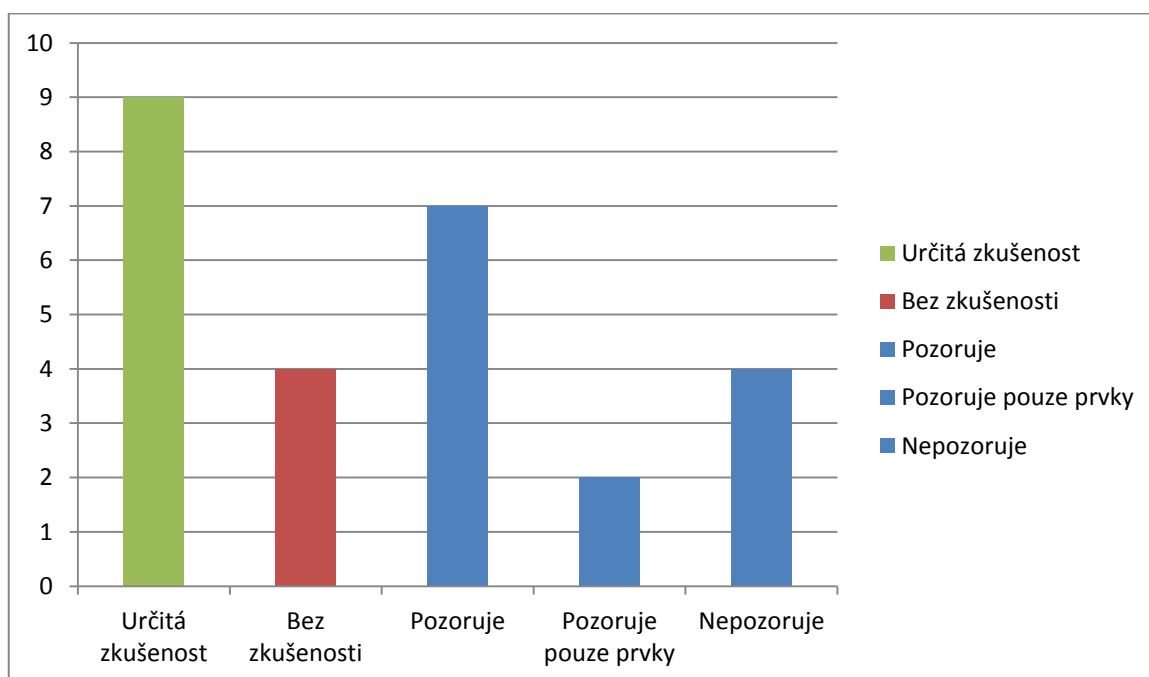
Pomocí jednotlivých kategorií bylo porovnáváno a zjišťováno, na jaký prvek se dívky nejvíce zaměřují a jak popisují jednotlivá videa.

Z důvodu rozdělení probandek na ty, které mají zkušenost s řečí těla a na ty, které nikoliv, byla položena otázka, zda se někdy setkaly s řečí těla. Cílem bylo zjistit, zda se o tento pojem zajímaly, četly odbornou literaturu nebo se zúčastnily nějakého kurzu či semináře. Celkem bylo zjištěno pět druhů zkušeností, které byly sestaveny do následující tabulky:

Tab. 1: Druhy zkušeností s řečí těla

Rozhovor	Bez zkušenosti	Článek	Kniha	Školní předmět	Seminární práce
1			X		
2				X	
3					X
4				X	
5		X			
6	X				
7			X		
8	X				
9		X			
10					X
11					X
12			X		
13				X	

Graf 1: Zkušenosti a pozorování řeči těla

Dle výše uvedené tabulky byly studentky rozděleny do dvou skupin, které zobrazuje graf 1. Tento graf je dále doplněn o míru pozorování řeči těla mezi studentkami. Probandky z rozhovorů 1,2,3,4,7,10,11,12,13 byly zařazeny do skupiny „určité zkušenosti“ (dále jen první skupina). Naopak probandky z rozhovorů 5,6,8,9 byly zařazeny do skupiny „bez zkušenosti“ (dále jen druhá skupina).

1. Výzkumná otázka

Jaké jsou rozdíly v interpretování emočních signálů, které se projevují v řeči těla, mezi studentkami, které mají zkušenost s řečí těla a těmi, které nemají?

Video 1: Pedagog vykládá látku a dochází k zamyšlení, které se projevuje v odmlčení a pohledem očí vzhůru.

Studentky v první skupině popisovaly nejčastěji nervozitu podle gestikulace. Také často uvedly pojem vzpomínání dle pohybů očí. Jedna z probandek uvedla, že se jedná o vzpomínání na psaný text, tento popis nabízí i Lewis (1989). Pouze jedna probandka z rozhovoru 2 se nezaměřila na mimiku a pohyby očí, ale popisovala gesta. Video popsala jako používání ilustrátorů během vykládání látky bez výraznější emoce. Ostatní poukázaly na nervozitu, která se objevovala v gestech.

Tři probandky z druhé skupiny se shodly v popisu nervozity, i když nepopisovaly, kde a jak se projevuje. Jedna ze studentek popsala muže jako naprosto spokojeného. Po

dalších dotazech bylo zjištěno, že to vyzorovala podle jeho mimiky a spokojeného výrazu. Probandka 8 upozornila na pohyby očí a následné vzpomínání.

Video 2: *Na tomto videu hledá pedagog test jedné ze svých žaček. Tento test nemůže najít, ačkoliv dívka tvrdí, že test psala. Je zde vidět výrazná mimika a rychlá gesta. Pedagog tuto situaci popsal jako velice zarážející a nepříjemnou, připadal si zmatený.*

Zde se studentky z první skupiny většinou zmiňovaly o zmatení a lehkém vzteku. Často také upozorňovaly na zamračenou mimiku. Domnívaly se, že nastal nějaký problém, se kterým tento muž nepočítal a působil zaskočeně. Probandka číslo 2 hovořila o výrazném soustředění.

Dvě probandky z druhé skupiny popisovaly vztek - podle mimiky. Zbylé dvě na videu viděly především zamyšlení - opět podle mimiky.

Video 3: *Zde pedagog diktuje, co si mají žáci zapsat. Dle jeho slov pro něj není toto téma zajímavé a moc ho nebaví.*

Studentky z první skupiny zde poukazovaly na zaměření pohledu na ruce a tření rukou, toto často spojovaly s prožíváním nudy a nezáživností. Dle Lewise (1989) je toto gesto jakýmsi únikem nebo také projevem nezájmu.

Studentky z druhé skupiny nepřikládaly tomuto videu nějaký význam, používaly označení jako: „Vše je v pohodě a něco vykládá.“ Pouze probandka číslo 5 upozornila na gestikulaci, která na ní působila jako nezájem či nuda.

Video 4: *Právě probíhá zkoušení žáka. Pedagog položil otázku a očekával odpověď, na kterou souhlasně přikývl.*

Při popisu tohoto videa všechny studentky z první skupiny upozornily na dotek hlavy a ucha. Rozdílné však bylo přiřazování prožívaných pocitů, emocí nebo aktuální činnosti. Některé probandky popisovaly nudu, jiné právě probíhající zkoušení, při kterém dochází k výraznému zamyšlení a také k údivu. Černý (2008) uvádí, že pohlazení se po vlasech je signálem, kdy přesně nevíme, co máme udělat a cítíme se nejistí. Během tohoto videa dochází ke značnému zaseknutí a ustálení všech pohybů. To můžeme dle Pease (2001) vyložit jako soustředění spolu s kontextem situace i jako naslouchání.

Probandky z druhé skupiny se v názorech na toto video rozcházel. Jedna upozornila na dotek hlavy, což prý vyjadřuje nesouhlas. Jiná viděla ve výrazu snahu napovědět právě zkoušenému. Probandka číslo 5 v tomto videu viděla výrazné zaseknutí, což přisuzuje naslouchání a také údiv podle zvednutého obočí.

Video 5: *Stejně zkoušení pokračuje, pedagog se značně udiví, neboť mu právě zkoušený žák oznámí, že Gagarin byl na měsíci.*

V pátém videu se všechny probandky z první skupiny shodly a popsaly úsměv. Tento úsměv pocházel z údivu nad právě slyšenou odpovědí. Často také uváděly, že se jedná o úsměv, který je skrytý gestem, přesněji se jedná o palec a jeho dotyk rtu.

Studentky z druhé skupiny se rozcházely ve svých výpovědích. Jedna z probandek popsala zvažování situace, druhá nesouhlas s úsměvem, čímž se podobá první skupině. Třetí probandka považovala úsměv za známku dobré odpovědi během zkoušení a poslední k situaci uvedla, že se nejspíše jedná o zkoušení chytrého žáka, se kterým si učitel dobře popovídá.

Video 6: Zde zkoušení ještě pokračuje a pedagog se dle svých slov cítil již značně zoufalý. Žák, který byl zrovna zkoušen, oznámil, že první let do vesmíru se konal v 15. století.

První skupina probandek v tomto videu popsala velice mnoho různých událostí. Většinou ve stejném pořadí upozorňovaly na údiv dle obočí, úsměv, často se objevovala škodolibost, která plynula z úsměvu a v neposlední řadě dotek a utření čela jako zoufalost. U Lewise (1989) se nachází náčrtek obličeje údivu, kde je dominantou výrazné pozvednutí obočí a velké oči. Také je zde k nalezení dotek čela dlaní s popisem nesouhlasu a ukončení konverzace, nepozornosti a podobně.

Probandky z druhé skupiny se shodovaly v popisu dobré nálady a úsměvu. Často způsobem: „On se směje, tak asi ten zkoušený správně odpověděl a pedagog má dobrou náladu.“

Video 7: Pedagog vykládá látku a jako doplněk si přehazuje glóbus z jedné ruky do druhé. Během svého výkladu namátkou vyvolává žáky, aby je zapojil aktivně do hodiny.

Zde probandky z první skupiny zpravidla upozornily na to, že si pedagog pohazuje s glóbusem, což je jakýmsi znakem uvolnění a dobré nálady. Na konci videa je vidět gestikulace, kdy ukazuje prstem a někoho vyvolává.

I probandky z druhé skupiny upozorňovaly na hru s glóbusem a též to popisovaly jako znak dobré nálady. Stejně tak si všimly ukázání prstem a přisoudily mu význam někoho vyvolat. Probandka číslo 6 rozvinula příběh, že někdo rozbil glóbus a pedagog zjišťuje, kdo za to může, ačkoliv upozornila na situaci, že se nemračí a tudíž není našťvaný.

Video 8: Žáci upozorňují, že je glóbus ve stojánku umístěn obráceně. Pedagog se k této situaci vyjádřil, že jej to udivilo a připadal si trochu trapně.

Probandky z první skupiny popisovaly toto video jako situaci, kdy nějaký žák položil zvláštní otázku. Často si všimly úsměvu na konci videa, ale nevěděly, proč se pedagog směje. Probandky 3 a 7 popsaly pedagoga jako zmateného dle výrazu tváře.

Probandka 13 upozornila na obrácení glóbusu. Podle jejího popisu pedagog prožíval stud, protože jej na situaci s glóbusem někdo upozornil.

Studentky z druhé skupiny nedokázaly toto video popsat, nevěděly, co se tam odehrává a jaké pedagog prožívá pocity, jen snad něco ukazoval. Probandka 9 si všimla obráceného glóbusu a situaci popsala jako upozornění od žáků a následný stud pedagoga.

Video 9: *Pedagog vykládá látku, během které je rušen žáky v přední lavici. Bez jediného slova, jen pomocí gesta žákům, pokyne, aby se uklidnili.*

V tomto videu všechny probandky upozornily na výraznou gestikulaci. Sedm probandek tomuto gestu dalo význam „uklidni se.“ Zbylé dvě to označily za naznačení tvaru, aby si žáci lépe dokreslili tvar povrchu. Morris (2009) uvádí, že toto gesto je použitelné například pro zpomalení, zastavení, uklidnění. Velmi je spojováno s gestem stop a jeho význam je velmi podobný napříč kulturami a světem.

Tři probandky z druhé skupiny o tomto videu vypověděly, že se jedná o komunikaci a něco si ujasňují a pedagog na někoho ukazuje. Probandka 9 si všimla gesta a přiřadila mu význam uklidňování někoho, kdo dělá nepořádek.

Video 10: *Toto video bylo točeno již koncem pracovní doby. Je zde vidět podepření brady otevřenou dlaní. Pedagog toto video popsal, jako že už nemá morálku na další aktivní učení a již ho to nebaví.*

Probandy z první skupiny často popisovaly podepření brady jako signál nezájmu a nudy. Také si povšimly hry s psacím perem, která jim připadala jako nedočkavost. Na konci videa pedagog pozvedl hlavu a nejspíše někoho vyvolával, byla další doplňující odpověď. V literatuře se toto gesto objevuje poměrně často. V působení kontextu se vážně může jednat o nudu nebo o únavu, nelze však usuzovat pouze z jednoho prvku neverbálního projevu (Lewis, 1989, Černý, 2008).

Tři probandky popsaly neverbální projev pedagoga jako nudu nebo také touhu odejít domů, nejspíše vykládal něco nepodstatného. Čtvrtá probandka hovoří o právě probíhající komunikaci, nejspíše plánuje písemku.

Video 11: *V této videonahrávce pedagog položí otázku během výkladu, dostane na nic odpověď, které není úplně špatná, ale ideální také ne.*

Všechny probandky z první skupiny si všimly výrazné gestikulace. Ačkoliv použily různá slova pro popsání situace, význam byl u všech stejný, jednalo se o jakési zvažování odpovědi, která není úplně přesná a následný nesouhlas.

Tři probandky z druhé skupiny popsaly toto video velice podobně jako studentky z první skupiny. Pouze jedna probandka uvádí, že se jedná o projev radosti. Lewis (1989)

uvádí, že toto gesto je ilustrátorem během rozmýšlení, v momentu kdy člověk váhá co říct, udělat nebo si o tom myslet.

Video 12: *Velmi krátké video kdy pedagog vydá známý zvuk pššt pro ztišení žáků.*

Pět probandek z první skupiny popsalo toto video vydáním zvuku „pššt“ a tím naprosto přesně reprodukovaly video. Jedna z probandek hovořila o výrazu bolesti a zbylé tři o nesouhlasu a zamračené mimice.

Probandky z druhé skupiny se zaměřovaly na postoj, opření se o stůl a následné narovnání. Přesnou emoci nedokázaly přiřadit. Probandka 9 popsala toto video také jako pššt.

2. Výzkumná otázka

Jakých prvků neverbální komunikace si studentky učitelství pro první stupeň nejčastěji všimají?

V příloze je přiložena tabulka všech kategorií, která vznikla pomocí techniky „vyložení karet.“ V této tabulce byla spočítána četnost jednotlivých kategorií u video nahrávek a uvedena do následující tabulky:

Tab. 2: Četnost prvků neverbální komunikace

Probandka:	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII	Σ
Gesta	7	6	8	4	2	2	4	4	3	5	6	6	4	61
Mimika	3	2	4	5	0	2	3	3	3	3	8	5	2	43
Posturologie	0	0	0	1	3	2	0	0	2	0	3	1	0	12
Výrazy	7	7	4	4	3	3	6	3	8	4	6	7	6	68

Probandka 1 si nejčastěji všimala kompletních výrazů v obličejí a gest. Naopak ani jednou nepopsala postoj, držení těla a podobně. Bruno, Adamczyk (2005) také považují propojení gest a mimiky za jedny z nejdůležitějších prvků pro úspěšnou komunikaci. Studentka sice nepopisovala přímo prvky mimiky, ale zaměřila se na kompletní popis výrazu.

... mě přijde, jako v obličejí, že ho to zajímá (výraz zájmu), zas na druhou stranu, jak se jakoby podrbal u nosu a dal si tu ruku pod bradu (podepření brady dlaní), tak to nevypadá zas tak akčně nebo zvědavě.

Probandka 2 se v popisu podobala probandce 1, stejně tak se u ní neobjevil žádný kód z posturologie. Nejvýrazněji se věnovala pojmenování výrazů. Lidská tvář je schopna

vytvořit obrovský počet výrazů. Je to způsobeno velkým počtem mimických svalů, žádný jiný živý organismus není schopen vytvořit tolik výrazů (Tegze, 2003).

... usmívá se nad tou odpovědí, jak ho to vůbec napadlo (úsměv nad hloupostí).

Probandka 3 se nejvíce věnovala popisu jednotlivých gest. Dle Lewise (1989) gesta doprovázejí každý verbální projev a jsou používána i v momentech, kdy není navázán oční kontakt, jako například při telefonování.

... No a celkově ta gestikulace, že gestikuluje hodně rukama, že mu to pomáhá při tom výkladu (Ilustrátory).

Probandka 4 není výhradně zaměřena na jeden druh neverbálních signálů, avšak nejvíce se u ní objevoval projev mimiky. Výraz v obličeji rozkládala na jednotlivé prvky mimiky, které popsala a z tohoto popisu usoudila celkový pocit.

... tady něčemu nerozumí, krčí obočí (mimika obočí 2). Nevím, buď něčemu nerozumí (neporozumění) nebo se mu nelíbí nějaká odpověď.

Probandka 5 se moc nevěnovala neverbálním signálům, ale spíše popisovala jednotlivé situace a vytvářela příběhy, co se zrovna na video nahrávce děje. Z tohoto důvodu je u ní rozložení pozorování jednotlivých prvků velmi konstantní. Nevěnovala se více jedné skupině, ale popisovala všechny skupiny, kromě mimiky, i když v menším počtu.

Tam je důležité to opření o stůl (posturologie) ...smích... Možná, že když se opřel, že se snažil ...ticho... nebo se kouká na tu tabuli, no nebo se možná snažil něco vymyslet (zamyšlení).

Probandka 6 opět nebyla zaměřena na jednu skupinu signálů, také popisovala jednotlivé signály, ale v menším množství. Obsáhla repertoár všech kategorií.

... teď jako váhá, jestli je to správná odpověď nebo jestli to uznat nebo ne (zvážení). Tváří se spokojeně (spokojený výraz), usmívá se (úsměv), takže řekl asi něco vtipného.

Probandka 7 se nejvíce věnovala popisu kompletních výrazů. Naopak neposkytla jediný popis ohledně posturologie. Soustředění na jeden typ signálů odebírá z celkového náhledu na situaci. Čím více se probandka věnovala výrazům, tím méně dbala na ostatní projevy.

Tady mi přijde takový trošku roztěkaný, zaskočený, jakože ho něco zaskočilo (zaskočený). S někým se baví a ten mu něco řekl a to ho právě zarazilo (zaražený).

Probandka 8 svoji pozornost rozdělovala mezi gesta, mimiku a výrazy. Nejvíce z těchto tří kategorií popisovala gesta.

Tak mu asi někdo na něco odpověděl, já nevím, co ukazuje tou rukou. (gestikulace 6)

Probandka 9 svou pozornost nejvíce upnula na výrazy a jejich popis. Všimla si i jiných neverbálních signálů, ale výraz se stal dominantou jejího popisu.

... Podle toho výrazu mi nepřipadá, že je takový třeba „tohle, tohle, tohle“ že je to země, kterou má rád (výraz - nezájem).

Probandka 10 svou pozornost rozdělovala mezi pozorování výrazu a vnímání signálů pomocí gestikulace.

... jo tou rukou, že tam ukazuje tím gestem (gestikulace 6) ...

Probandka 11 si velmi všímala jednotlivých prvků, které byly patrné v mimice. Jejím častým popisem byly vrásky a pohyby očí.

... škrábe se na hlavě (dotek hlavy 1), překvapeně kouká (překvapení), udiveně má vrásky na čele (Mimika – vrásky 1), zvednuté takhle ty oči. (pohyby očí 1)

Probandka 12 svou pozornost dělila mezi gesta a výrazy. O málo více si všímala výrazů. Tato kombinace pozorování je velmi častá, neboť výraz bývá dobře doplněn pomocí gest.

... Tady v tom okamžiku, kdy si dá ruku za to ucho, tak si myslím, že trochu kecá (dotek ucha 1). Protože tady předtím se koukl nahoru (Pohyby očí 1), jakoby se nad něčím zamyslel (zamyšlení)...

Probandka 13 se nejvíce věnovala popisu komplexních výrazů a jejich významu, nezapomínala na gesta a mimiku, ale výraz se stal dominantou.

Takový zamračení, pokrčení čela (mimika obočí 1), možná nějaké zamyšlení (zamyšlení), teď mi přijde, že si připadá důležité. (Důležitost)

3. Výzkumná otázka

Jaký je vliv neverbálních signálů na celkový dojem z komunikace podle studentek učitelství pro první stupeň?

Rozhovor 1: V: Jaký je podle tebe vliv neverbálních signálů na celkový dojem z komunikace, popřípadě na co dáš více ty osobně? P1: No, já si myslím, že ta řeč těla je vlastně důležitější, protože odkrývá třeba lež a tak. Osobně dám víc na to tělo. (Neverbální 3)

Pro probandku 1 jsou neverbální signály velmi podstatné, možná to souvisí se získanými zkušenostmi z přečtení knihy nebo také s pozorováním, které provádí. Například Mehrabian (2009) uvádí, že při komunikaci lidé vnímají 55% obsahu pomocí neverbálních signálů, 38% obstarává tón řeči, zabarvení a podobně, a pouhých 7% poskytuje obsah slov.

Rozhovor 2: Na to, co říká jeho tělo. Protože to jeho tělo objeví takový ten skrytý úmysl. Jako třeba dvojsmysl, to jak se tváří, to jak najednou znervózní, když lže. (Neverbální 3)

Pro probandku 2 jsou neverbální signály také velmi podstatné, dokonce důležitější než samotný verbální projev. Podle tabulky 2 je vidět, že i ona získala určité zkušenosti ohledně řeči těla a také se jí snaží pozorovat, podobně jako probandka 1.

Rozhovor 3: Myslím, že jo, že lidi víc dají na tu neverbální, než na tu normální. (Neverbální 3)

Ačkoliv probandka 3 řeč těla cíleně nepozoruje, ani se na ni nezaměřuje, tak i ona si myslí, že vliv neverbálních signálů je důležitější.

Rozhovor 4: Určitě, protože ten výraz je v určitých momentech zásadní, protože i když člověk nemluví, tak se i z toho výrazu dá poznat, co si myslí. (Neverbální 3)

Probandka 4 má stejný názor jako všechny předešlé, stále to může souviset jak s určitou zkušeností, tak s cíleným pozorováním řeči těla. Navíc upozorňuje, že komunikace probíhá i v momentu kdy nikdo nemluví. Stejně na to nazírá i Taylorová a Lesterová (2010).

Rozhovor 5: Myslím, si, že je to tak vyrovnané (Neverbální 2). No jako když je výrazný ten protiklad. Je poznat, když lže, je takový nesvůj...

Probandka z pátého rozhovoru považuje neverbální komunikaci za stejně důležitou jako komunikaci verbální. Dle tabulky je vidět, že nezískala určité zkušenosti ohledně řeči těla a pozoruje pouze jednotlivé prvky v tomto případě se jedná o pohyby paží a jejich rozmachování.

Rozhovor 6: Asi si to neuvědomuji, ale asi jí vnímám. Sice nevím jak moc, ale vnímám. (Neverbální 1)

Probandka šest nedokáže popsat jaký je vliv neverbální komunikace, nejspíše jí bere jako doplněk pro verbální komunikaci, takové dokreslení atmosféry.

Rozhovor 7: No spíš to jako sjednocuji, ale myslím si, že víc vnímám to, co říká a intonaci hlasu (Neverbální 1). A ta řeč těla to jen jako dokresluje. Je to důležité, ale ten člověk už je na to tak zvyklý, že některé věci nejdou říci bez pohybů.

Probandka sedm bere neverbální signály jako doplněk a něco samozřejmého co doprovází verbální komunikaci. Podle všeho má určitou zkušenost, zprostředkovanou pomocí literatury.

Rozhovor 8: No to jsem asi slyšela, že většinou si myslíme, že dáváme větší důraz tomu, co říká, ale podvědomě dáváme větší důraz na to, jak stojí a co dělá jeho tělo a tak. (Neverbální 3)

Probandka z osmého rozhovoru považuje neverbální signály za důležitější. Uvedla, že nezískala žádnou určitou zkušenost s řečí těla, ale přesto někde slyšela, že podvědomě lidé více vnímají neverbální signály a tak to tak vnímá i ona.

Rozhovor 9: Myslím si, že ty neverbální signály jsou víc důležité (Neverbální 3). To je poznat, však můžu někomu odpovědět třeba ne, i když neřeknu ani slovo.

Probandka devět považuje neverbální signály za dominantnější prvek komunikace, sama uvádí příklad na záporné odpovědi na otázku. Morris (2009) upozorňuje na různé významy gest napříč kulturami. Někde přikývnutí znamená souhlas, v jiné kultuře odmítnutí.

Rozhovor 10: Docela dám na tu řeč těla nebo jak kdy. No jako spíš je to hodně podmíněné v tom člověku. (Neverbální 2)

Probandka 10 nemá vyhraněný názor na neverbální signály, spíše je uvádí na stejné úrovni s verbálním projevem. Také podotýká, že je vnímání neverbálních signálů hodně o jednotlivci.

Rozhovor 11: No tak ono to vlastně dává víc informací než ty slova. (Neverbální 3), ale jako vnímám to, když něco řekneš, tak ono je docela dobrý, když vidíš ten obličej (mimika)...

Zde probandka uvádí větší vliv neverbálních signálů, zároveň se zaměřuje na mimiku. Mimika je jedním z nejvýznamnějších neverbálních signálů, je viditelná povětšinu času a obsahuje široký repertoár signálů (Leweis, 1989).

Rozhovor 12: No jako vnímám to obojí, nezaměřuji se jen na řeč nebo jen na tělo. (Neverbální 2)

Zde je neverbální a verbální komunikace brána jako celek bez výrazného rozdílu v důležitosti.

Rozhovor 13: No takhle, neverbální signály jsou důležitější, ale verbální jsou pro mne mnohem srozumitelnější. (Neverbální 3)

Probandka z posledního rozhovoru si je vědoma, že neverbální signály jsou podstatnějším prvkem komunikace. Zároveň, ale poukazuje na jejich složitost a správné přiřazení významu.

7. Diskuze

Cílem této práce bylo nahlédnout na vnímání a interpretaci neverbálních signálů pocházejících od prožívané emoce, které se projevují na lidském těle. Tyto signály jsou v literatuře popisovány jako velice podstatná část lidské komunikace. Cílem nebylo zjistit, jak studentky přesně popíší neverbální projev, ale spíše nakolik se spolu shodují. Neexistuje škála, návod nebo přesné popsání jednotlivých videonahrávek. Ani to není možné. Jsou nám pouze známy pocity popsané pedagogem a zde se mohl objevit lži skór nebo nevzpomenutí si na danou situaci, která byla zrovna natočena.

Tato práce stojí na výrazech jednoho jediného muže a tak se v žádném případě nemůže aplikovat na veškerou populaci. Ani emoční exprese nemusí být přesná, protože pedagog mohl předstírat své chování, mohl záměrně neprojevoval své emoce nebo se pokoušet působit lepším dojmem než obvykle. Naopak kritériem pro výběr byla ochota spolupráce a výrazná mimika, častý optimismus a výrazná emoční exprese.

Výsledky, které byly získány, mohly být nadále znehodnoceny sympatií a atraktivitou pedagoga. Probandky pedagoga ohodnotily devětkrát jako velmi atraktivního a čtyřikrát jako průměrně atraktivního jedince. Obdobně mohla i sympatie ovlivnit čtení neverbálních signálů, protože až dvanáct probandek popsalo pedagoga jako velmi sympatického a pouze jedna jediná jako průměrně sympatického. Pro budoucí výzkum by bylo dobré na video zachytit více jedinců a to nejlépe muže i ženy různé věkové kategorie.

Pro porovnání výsledků se nepodařilo najít obdobný výzkum, tudíž pro tyto výsledky neexistuje žádné potvrzení. Jedná se o pouhý náhled do tématu pro případný budoucí výzkum.

Při zodpovídání **1. Výzkumné otázky** (*Jaké jsou rozdíly v interpretování emočních signálů, které se projevují v řeči těla mezi studentkami, které mají zkušenost s řečí těla a těmi, které nemají?*) – vznikly závěry, že čtení neverbálních signálů u probandek, které získaly určitou zkušenost s tématem okolo řeči těla a těmi, které nikoliv, se opravdu projevily rozdíly. I toto rozdělení mohlo být zavádějící, protože i probandky mohly lhat ohledně své zkušenosti. Také ta zkušenost nemusela být tak výrazná jak se domnívaly. Vzhledem k nevyrovnanému počtu probandek, které získaly určitou zkušenost s řečí těla a těmi, které nezískaly, je nepřipustné dělat přesné závěry. Tento výzkum je explorativní a tak dává prostor v pokračování. Z jednotlivých popisů je vidět, že probandky, které v oblasti řeči těla mají určité zkušenosti, popisují více jednotlivých prvků a častěji se shodují. Naopak probandky z druhé skupiny používají často obecný popis pro celou situaci a tím vzniká rozdíl v interpretaci. Pease (2001) tvrdí, že znalost neverbálních signálů a

jejich správná interpretace je složitou operací a potřebuje mnoho hodin tréninku, nejen čtení knih a účastí na seminářích, ale především častého pozorování lidí. Z tohoto důvodu byla probandkám položena doplňující otázka ohledně pozorování lidí a řeči těla, protože i toto pozorování mohlo ovlivnit odpovědi.

Dále u **2. výzkumné otázky** (*Jakých prvků neverbální komunikace si studentky učitelství pro první stupeň nejčastěji všímají?*) - bylo zjištěno, že celkově se studentky nejvíce zaměřují na výraz v obličeji a jeho působení. Druhou nejvíce popisovanou kategorií neverbálních signálů se stala gesta. Pozornost na jednotlivé prvky mimiky byla lehce potlačena poskytnutím významu celého výrazu. Nejméně se objevovaly prvky z posturologie. Čím více se probandky soustředily na jednu kategorii neverbálních signálů, tím méně si všímaly ostatních. Studentky, které nezískaly určitou zkušenost s řečí těla, popisovaly signály v menším množství, ale napříč všemi kategoriemi. Černý (2008) upozorňuje, že pokud lidé chtějí dedukovat závěry z neverbálního projevu, nemohou se soustředit na jednotlivé signály, ale vše musí brát jako celek. Také je potřeba přihlídnout k celkovému kontextu situace.

U **3. Výzkumné otázky** (*Jaký je vliv neverbálních signálů na celkový dojem z komunikace podle studentek učitelství pro první stupeň?*) – bylo zjištěno, že probandky se při komunikaci většinou řídí dojmem, který zanechá působení neverbálních projevů. Považují projev těla jako indikátor pravdy a lži, zaujetí a přetvářky. Toto vše podle studentek ovlivňuje zanechání dobrého dojmu z komunikace. DeVito (2001) taktéž hovoří o důležité souhře verbálního a neverbálního projevu, stejně tak i Lewis (1989) tvrdí, že rozdíly mezi verbálním a neverbálním projevem jsou nepřípustné, pokud komunikátor chce zanechat dobrý dojem.

Ačkoliv se tato práce zaměřuje na projevy emocí, často probandky popisovaly situaci, která se nejspíše odehrává. Vytvářely příběhy, během kterých na prožívané emoce zapomínaly.

Několika probandkám byla položena otázka, jak se během rozhovoru cítily a jak na ně výzkumník působil. Atmosféra během rozhovoru jim byla příjemná, vyhovovalo jim, že nemusely výzkumníkovi vykat a on nevykal jim. Také byly rády za projevovanou podporu a pochvalu během rozhovorů. To prý působilo velice příjemně a rozhovor jim přišel užitečný i pro rozšíření jejich zkušeností.

8. Sebereflexe výzkumníka

Jsem rád, že jsem mohl dělat tuto práci, ačkoliv pro mne byl celý výzkum velmi těžký, protože jsem neměl žádné obdobné zkušenosti. Nahrát videa a následně je upravit bylo časově opravdu náročné. Ještě v polovině výzkumu nebylo jasné, co se vlastně objeví a to na mne působilo jako stresující faktor.

Při pořizování rozhovorů jsem byl velmi nadšený. Navázání vztahu s probandkami nebylo obtížné, asi hlavně díky zvolené metodě výběru vzorku, kdy jsem první probandku předem znal. Velmi mě zajímal samotný proces rozhovoru, kdy mi byla naskytnuta možnost pozorovat jak probandky zrcadlí právě viděné video. Technika kódování a uspořádání do kategorií pro mne byla velkou neznámou. Je tedy více než pravděpodobné, že zvolené kategorie nejsou úplně ideální.

IV. Shrnutí a závěr

V teoretické části se autor zabývá pojmem emoce a také přístupem, který se zaobírá výrazem emocí. Dále popisuje komunikaci a její rozdělení na verbální a neverbální složku, kde se především zabývá řečí těla a některými důležitými pojmy z této kategorie, jako jsou například gesta nebo mimika. Kvůli předpokládanému vlivu atraktivity a sympatie během empirické části, jsou tyto pojmy vysvětleny i v teoretické části.

Pro empirickou část byla zhotovena baterie video nahrávek, kde je zachycen pedagog při vyučování. Tato video baterie byla pouštěna bez audio stopy probandkám, kterými se staly studentky pedagogické fakulty, studující obor učitelství pro první stupeň základní školy. Metodou pro sběr informací se stal neformální, polostrukturizovaný rozhovor, který byl součástí kvalitativní explorativní metody.

V empirické části si autor pokládá tři výzkumné otázky. První z nich má následující znění: *Jaké jsou rozdíly v interpretování emočních neverbálních signálů mezi studentkami, které mají zkušenost s řečí těla a těmi, které nemají?* Pro zodpovězení první otázky byly nejdříve probandky rozděleny do dvou skupin. Následně autor zjišťuje, že rozdíly vznikají, a to především ve způsobu popisu neverbálních signálů. Zatímco probandky se zkušeností se více soustředí na jednotlivé kategorie řeči těla, tak probandy bez zkušeností popisují projevy jako celky a více vytvářejí příběhy.

Druhá výzkumná otázka zní takto: *Jakých prvků neverbální komunikace si studentky učitelství pro první stupeň nejčastěji všímají?* Autor zjistil, že nejvíce se studentky zaměřují na výraz jako takový. Ne na jednotlivé prvky mimiky, ale na celkový dojem výrazu. Na druhém místě byla zjištěna gestika, následována mimikou. Jen v ojedinělých případech probandky popisovaly posturologii.

Znění třetí výzkumné otázky je následující: *Jaký je vliv neverbálních signálů na celkový dojem z komunikace podle studentek učitelství pro první stupeň?* Nejčastěji byla získána odpověď, že vliv neverbálních signálů je podstatnější než samotný verbální projev. To i za podmínek, kdy jsou neverbální signály vnímány podvědomím.

V. Zdroje a použitá literatura

- Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood. A Theory of Development From the Late Teens Through the Twenties. *American psychologist*. Vol. 55, 469-480.
- Benesch, H. (2001). *Encyklopedický atlas psychologie*. Praha: Nakladatelství LN.
- Bruno, T., Adamczyk, G. (2005). *Řeč těla – Jak neverbálně působit na druhé a rozumět řeči těla*. Praha: Grada Publishing.
- Cakirpaloglu, P. (2012). *Úvod do psychologie osobnosti*. Praha: Grada Publishing.
- Černý, V. (2008). *Řeč těla - neverbální komunikace pro obchodníky i běžný život*. Brno: Computer Press.
- DeVito, A., J. (2001). *Základy mezilidské komunikace*. Praha: Grada Publishing.
- Ekman, P., Friesen, W., V. (2003). *Unmasking the face*. Cambridge: Molor Books.
- Evolutionary Questions in Facial Expression Research*. Yearbook of Physical Anthropology, 44, 3–24.
- Hartl, P. (1993). *Psychologický slovník*. Praha: Jiří Budka.
- Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum – základní metody a aplikace*. Praha: Portál.
- Langlois, J. H., Kalakanis, L., Rubenstein, A. J., Larson, A., Hallam, M., Smoot, M. (2000). Maxims or myths of beauty? A meta-analytic and theoretical review. *Psychological Bulletin*, sv. 126, s. 390–423.
- Lewis, D. (1989). *Tajná řeč těla*. Praha: East Publishing.
- Machač, M., Macháčová, H., Hoskovec, J. (1985). *Emoce a výkonnost*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- McIntosh, D., N. (1996). Facial feedback hypotheses: Evidence, implications, and directions. *Motivation and emotion*, 20, 121-147.
- Mehrabian, A. (2009). *Nonverbal communicatio*. New Jersey: Aldine Transaction.
- Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing.

- Morris, D. (2009). *Řeč těla Bodytalk*. Levné knihy.
- Nakonečný, M. (2000). *Lidské emoce*. Praha: Academia.
- Nakonečný, M. (2012). *Emoce*. Praha: Triton.
- Nešpor, K. (2010). *Léčivá moc smíchu*. Praha: Vyšehrad.
- Pease, A. (2001). *Řeč těla – Jak porozumět druhým z jejich gest, mimiky a postojů těla*. Praha: Portál.
- Petříková, J., Štěpánek, D. (1998). *Média – prostředky transferu informací*. Brno: Masarykova univerzita.
- Plháková, A. (2003). *Učebnice obecné psychologie*. Praha: Academia. – velá mezera mezi nima
- Schmidt, K. L., Cohn, J. F. (2001). Human Facial Expressions as Adaptations: Evolutionary questions in facial expression research. *American Journal of Physical Anthropology Supplement: Yearbook of Physical Anthropology Volume 116, Issue Supplement 33, pages 3–24,*
- Slaměnik, I. (2011). *Emoce a interpersonální vztahy*. Praga: Grada Publishing.
- Smith, A. (2005). *Teorie mravních citů*. Praha: Liberální institut.
- Strack, R., Martin, L. L., Stepper, S. (1988). Inhibiting and facilitatin conditions of facial expressions: A non-obtrusive test of the facial feedback hypotheses. *Journal of personality and social psychology*, 54, 768-777.
- Stuchlíková, I. (2007). *Základy psychologie emocí*. Praha: Portál.
- Šimek, J. (1995). *Lidské pudy a emoce*. Praha: Nakladatelství LN.
- Švaříček, R., Šed'ová, K., a kol. (2007). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál.
- Taylorová, S., Lesterová, A. (2010). *Umění komunikace – odhalte tajemnosti, která vám pomohou k lepší výkonnosti a uspokojivější budoucnosti*. Praha: Euromedia Group.
- Tegze, O. (2003). *Neverbální komunikace*. Praha: Computer Press.

Vágnerová, M. (2000). *Vývojová psychologie*. Praha: Portál.

Vybíral, Z. (2005). *Psychologie komunikace*. Praha: Portál.

Výrost, J., Slaměník, I. (2008). *Sociální psychologie*. Praha: Grada Publishing.

VI. Seznam tabulek a příloh

Graf 1: Zkušenosti a pozorování řeči těla	31
Tab. 1: Druhy zkušeností s řečí těla.....	30
Tab. 2: Četnost prvků neverbální komunikace	35
Příloha 1: Tabulka doplňujících informací	48
Příloha 2: Kompletní přepis rozhovoru	49
Příloha 3: Struktura rozhovoru	52
Příloha 4: Získané kategorie pro jednotlivá videa	52

VII. Přílohy

Příloha 1: Tabulka doplňujících informací

	Znalost pojmu	Získaná zkušenost	Míra pozorování	Sympatie	Atraktivita	Jako učitel
Rozhovor 1	pojem zná	určitá zkušenost	pozoruje	velmi sympatický	průměrně atraktivní	chtěný
Rozhovor 2	pojem zná	určitá zkušenost	pozoruje	velmi sympatický	velmi atraktivní	chtěný
Rozhovor3	pojem zná	určitá zkušenost	nepozoruje	velmi sympatický	průměrně atraktivní	chtěný
Rozhovor 4	pojem zná	určitá zkušenost	pozoruje	velmi sympatický	velmi atraktivní	chtěný
Rozhovor 5	pojem zná	bez zkušenosti	pouze určité prvky	velmi sympatický	průměrně atraktivní	chtěný
Rozhovor 6	pojem zná	bez zkušenosti	nepozoruje	velmi sympatický	průměrně atraktivní	chtěný
Rozhovor 7	pojem zná	určitá zkušenost	nepozoruje	velmi sympatický	velmi atraktivní	neví
Rozhovor 8	pojem zná	bez zkušenosti	pozoruje	velmi sympatický	velmi atraktivní	chtěný
Rozhovor 9	pojem zná	bez zkušenosti	nepozoruje	velmi sympatický	velmi atraktivní	chtěný
Rozhovor 10	pojem zná	určitá zkušenost	pouze určité prvky	průměrně	velmi atraktivní	neví
Rozhovor 11	pojem zná	určitá zkušenost	pozoruje	velmi sympatický	velmi atraktivní	chtěný
Rozhovor 12	pojem zná	určitá zkušenost	pozoruje	velmi sympatický	velmi atraktivní	chtěný
Rozhovor 13	pojem zná	určitá zkušenost	pozoruje	velmi sympatický	velmi atraktivní	chtěný

Příloha 2: Kompletní přepis rozhovoru

V: ještě než začneme, musím se tě zeptat, zda souhlasíš s tím, aby byl rozhovor nahráván.

12: ano, jistě.

V: a mohu tento rozhovor použít pro svou bakalářskou práci?

12: zajisté.

Já: tady ti poběží celkem 12 videí a ty se zkusíš do toho člověka vcítit a zkusit si mi říct co on zrovna prožívá, jakou emoci u něj pozoruješ. Jako ne třeba co se tam odehrává, jestli někoho zkouší nebo tak, ale hlavně třeba teď brečí, teď se směje, teď se zamýšlí. A řekneš mi, směje se, protože na jeho obličej vidím úsměv nebo protože hodně máchá rukama. Je tam výrazná gestikulace cokoliv tě napadne. A takhle ti to video pojede pořád dokola. Až ho popíšeš a nebudeš mít co říct tak půjdeme na další video. A projdeme takhle těch 12 videí. Pak se tě zeptám ještě na řeč těla a na atraktivitu a bude hotovo. Je ti vše jasné nebo máš nějaké otázky?

12: vše je mi jasné

V: Tak klidně můžeš začít prvním videem.

12: Takže učitel tam hodně chodí, aby děti dávali větší pozor, protože když tam bude stát jako tvrdé Y tak to bude, jakože nudnější. Tady v tom okamžiku kdy si dá tu ruku za to ucho tak si myslím, že je trochu kecá. Protože tady předtím se koukl nahoru, jakoby se nad něčím zamýšlel. Když se kouká nahoru, sem slyšela tak si člověk jakože vzpomíná.

V: Výborně

12: na to co viděl jakoby napsaného. Možná je trochu nervózní, vypadá to jako že je to jeho první hodina možná nebo jako ze začátku jsem říkala, že chodí, aby byla ta hodina atraktivnější, ale teď mi to přijde, jakože je takovej nervóznější.

V: Dobře, super. Jestli je to všechno?

12: jo je to tak

V: Tak můžeme na další video. Krásně popsané. Děkuji moc Tak tedy druhé video.

12: na začátku něčemu nerozumí, protože se mračí.

V: Dobře, nerozumí něčemu, protože se mračí.

12: Teď to vypadalo, jako že našpulil pusku, že už to má hotové. (smích) jinak já nevím co dál tady k tomu.

V: Dobrý

12: prostě něčemu nerozumí, někdo se ho na něco ptal asi.

V: Ano to je přesně ono, to bohatě stačí takhle, když řekneš, co tam vidíš a proč to tam vidíš, dále už to nemusíš nějak rozebírat, pokud tě tam k tomu nic víc nenapadá. Vyloženě co bys chtěla říct. Tak třetí video

12: No to mi přišlo, jak se podíval na ten jeden bod na to svým prstu, že (smích) no proč se tam podíval... No taky se zamýšlel, chvilku přestal mluvit.

V: takže zamýšlení.

12: hm,

V: protože se tam díval na ten prst, dobrý. Jestli je to všechno tak můžeme na čtvrté video.

12: To jsem toho moc neřekla co? (smích)

V: Dobrý, všechno co řekneš je správně a popisuješ výborně, děkuji.

12: No tady je hodně zamyšlenej.

V: (přítakání)

12: Drbe se za uchem a na hlavě. Asi, že si trošku zvýrazňuje ušní boltec, aby líp slyšel možná.

V: (přítakání)

12: A nebo se možná taky trochu stydí.

V: (přítakání)

12: Jestli třeba mluví s nějakým nadřizným, má nějaký průser, tak vypadá, že se zamýšlí, jak by nejlépe zalhal asi.

V: Dobře. Jestli je to vše tak můžeme na páté video.

12: No...

12: No tady vypadalo, že s někým flirtuje, měl hodě vytažené obočí. Koukal tak jako trochu svůdně dá se říct se tak jako podrbal, usmál se, pod nosem takže já nevím co znamená drbání pod nosem, ale celý to působí jako že mluví s někým, kdo se mu líbí.

V: Dobře, oka, paráda. Tak šesté video.

12: Hm, teďka si říká ten žák je úplně blbej a co to tam kecá za nesmysly. (smích)

V: A podle čeho to tam vidíš? Prostě co tě k tomu vedlo, když se na něj tak díváš?

12: No, teďka řekl „jakože určitě?“ „fakt?“ začal poklepávat tou propiskou, teď se pousmívá, že řekl fakt hovadinu. Teďka tak divně pohne tou hlavou a zvedne obočí. Otře si pot z čela jako „Boha, já je to učil a oni si nic nepamatují.“ (smích)

V: (přítakání) výborně, ještě něco k tomu chceš dodat?

12: Potom se tak ještě na konci divně pousmál tak jako že taky trochu svůdnicky, že se zakousl do rtu. Teda jestli to dělají i chlapi (smích) Mně to přišlo jako takové olíznutí.

V: (přítakání)

12: No ale možná to tak úplně neznamenalo.

V: Dobře, můžeme teda na sedmé?

12: no nono

V: Zatím si vedeš výborně.

12: Vypadá to jak ve filmu.

12: Ty jsi říkal, že mám říct pocity nebo co tam jako dělá?

V: bylo by lepší, kdyby pocity.

12: hm

V: Jako můžeš mi říci, co tam dělá, ale já budu osobně radši za pocity.

12: teďka někoho vyvolal a tady mi jako teda přijde, že tam není jako nějaký pocit.

V: Dobře, nevádí.

12: pohrává si s tou koulí, obličej má takový kamenný, mi přijde.

V: klidně, jestli ti to tak přijde, je to možný. Takže půjdeme na osmé?

12: hm

12: Ze začátku je jako zvědavý.

V: (přítakání)

12: Pak ho asi něco zase pobavilo, protože někdo asi něco řekl.

V: A tu zvědavost vidíš na čem? Na něm?

12: Pokývne tou hlavou, bradou směrem nahoru.

V: (přítakání)... Výborně, jestli je to všechno, tak můžeme na další video.

12: Jo, ale přijde mi, že toho říkám čím dál tím míň. (smích)

V: Tak tedy deváté video. Ne, dobrý to je.

V: Co to třeba znamená, to co tam dělá tou rukou? Gesto jestli tma vidíš nějaký nebo tak.

12: Já bych řekla, že to je gesto pro to aby se ty děti ztišily.

V: (přítakání). Výborně, ještě něco k tomu chceš říct? O něm nebo něco jiného? Ale nemusíš.

12: Asi ne.

V: Dobře, přejdeme tedy na desáté video. Už se blížíš ke konci.

12: Hm, tohle vypadá jako, že už je to třeba šestá hodina a že už to toho učitele moc nebaví, protože si podpírá tu bradu. A hází do té třídy už takový pohled jako, že „no tak já vám to řeknu, ale už bych vám to nejraději neřikal.“

V: jasný, super.

12: No tak no, to je všechno.

V: paráda, tak jo jedenácté video.

12: Asi taky možná říkal, jako „to je jedno, to není důležité“ jako, že nějaký odhad procent nebo tak něco. Když o tom mluvil, tak jako zakýval těma rukama, že si není jistý. Něco jako, že přibližně by to mělo být. A pak tam udělal to s těmi prsty (*ukazuje dvojku pomocí ukazováčku a prostředníčku*). Ale nevím, co to znamená.

V: S největší pravděpodobností ukazoval dvojku.

12: Jo (smích)

V: Můžeme tedy na dvanácté video?

12: Jo... No to je snad nejkratší video.

V: Ano, to je.

12: Možná říká pššt, podle té pusy. Někdo ho vyrušil a on ho utiňuje.

V: Ano to je přesně ono, výborně. Děkuji ti mnohokrát. Ještě se tě zeptám, pojem řeč těla říká ti to něco? Neříká?

12: Jo, říká. Mám říct jako co to je?

V: No, třeba. Nějaké zkušenosti atd.

12: My jsme to měli, já jsem chodila na pedagogickou školu a měli jsme tam zaměření dramatická výchova. Jakože ne hraní divadla, ale jakoby ... (smích) specializace jednání s lidma. A právě že jsme tam měli neverbální komunikaci. A právě taky řeč těla. No takže jsem z toho maturovala a ještě by to chtělo, abych k tomu ještě něco řekla, když jsem z toho maturovala.

V: Ne to nemusíš, tady nejsi u zkoušky.

12: Ne? Paráda.

V: Ještě se tě zeptám, když jsi z toho maturovala, četla jsi o tom nějakou knihu nebo článek popřípadě psala seminárku?

12: No seminárku ne. Knihu ty knihy jsou dneska, to nás upozorňoval ten učitel, že jich je strašně moc, že jich je přešel o tomto tématu. Ale že jenom některé jsou správné. Jakože v nějaké knížce jsou ty úplně primitivní věci, třeba jako úplně primitivní gesta, která všichni známe. A nějaká knížka něco jsem četla.

V: Dobrý, něco jsi četla, název říkat nemusíš to je nepodstatné.

12: Taky nám ten učitel říkal, že tu teorii co jsme se o tom naučili, si můžeme někdy něčeho všimnout, ale abychom v tom byli nějak profici tak bychom to museli hrozně dlouho trénovat. A že to není vůbec jednoduché.

V: Ještě se tě zeptám, vzhledem k tomu, že k tomu máš takový nějaký vztah. Třeba když se s někým bavíš at' už s kamarádem s cizím člověkem prostě s kýmkoliv. Dáváš více na to, co říká jeho tělo nebo co říkají jeho slova?

12: No to je těžký, asi bych měla dávat víc na to jeho tělo.

V: TO je jedno, co by si měla. Mě spíš zajímá, jak to cítíš.

12: No jako zaměřuji se na to, když se někdo červená, když má někdo skřížené ruce nohy jako když se na toho člověka dívám, tak se určitě i dívám na to celkové vystupování tím tělem, že se nesoustředím jen na tu řeč. No jako vnímám to obojí, nezaměřuji se jen na řeč nebo jen na tělo.

V: (přítakání). A třeba když někdy si sama, třeba jdeš na kafe, čekáš na autobus, jsi na zastávce nebo tak. Pozoruješ ostatní lidi? A říkáš si, proč asi zrovna dělají to, co dělají?

12: No, přemyslím tak nad čím asi zrovna přemýšlí oni. Jak je v těch filmech, jak okolo procházejí ty lidi a on slyší jejich myšlenky. No tak se na ně koukám, říkám si, jaký asi mají problémy, pak si říkám, že těch lidí je hrozně moc ☺. Asi i to tělo pozorují, jinak se lidi pohybují, když jsou úplně sami, takový uzavřený od okolí a pak třeba když někdo s někým mluví tak je uvolněný a to okolí vůbec nevnímá a to jeho tělo taky jinak reaguje.

V: Oka, výborně. Ještě se zeptám, tady ten proband na videu působí na tebe atraktivně? Je atraktivní jako chlap?

12: no působí na mě atraktivně, protože je urostlý, takže to v ženě vzbuzuje, jako že jí ochrání, že jo.

V: (přítakání)

12: Potom má tmavé vlasy, to je sympatické. Je takový opálenější zdá se, tmavší kůže vypadá zdravější. Má hezké zuby takže to také vypovídá o tom, že je zdravý. Jsem si všimla, že má takové vysportované tělo, úzký pas a široká ramena.

V: (Přítakání)

12: To je taky hezké. Má takový hrozně zajímavý nos, jak tam má ten hrbolek tak se mi to líbí takový větší. Má hrozně hezký obočí (smích)

V: Nádherně popsané, takže prostě atraktivní je... A sympatický?

12: Působí na mě sympaticky jak z pohledu učitele, tak z pohledu chlapa.

V: Jo, tím jsi mi asi i zodpověděla další otázku, brala by si jej za učitele?

12: Určitě a určitě mi i připomíná nějaký učitele, co už jsem měla a ty byli takový podobný tipy a vyvolává to větší autoritu u těch dětí. Ty učitelky jsou přece jenom takové míň autoritativní.

V: Děkuji moc. To je vše k tomu rozhovoru, ale ještě bych se rád zeptala, jak se ti ten rozhovor dělal se mnou? Jaké to tu bylo?

12: Hrozně jsem si všimala toho, že jsi mě pořád chválil. Což mě vždycky podpořilo, že jo, protože jsem si vždycky něco žbleptla a pak jsme si říkala ježiš to je kravina proč jsem to vůbec říkala. A ty jsi řekl to je v pohodě a tak to bylo moc příjemný. A je to zajímavý, třeba potom i nějaký náhled na tu práci by mě zajímal.

V: To by snad neměl být problém ti tu práci poté poskytnout. To je z mé strany všechno a já ti mnohokrát děkuji za příjemný rozhovor. Pokud máš nějaké otázky, tak se klidně ptej a já se ti pokusím odpovědět. Ještě jednou děkuji.

Příloha 3: Struktura rozhovoru

- 1) Úvod a seznámení s výzkumem
- 2) Informovaný souhlas
- 3) Poskytnutí zadání úkolu
- 4) Popis jednotlivých videí
 - a. Proč tam vidíš to, co popisuješ?
 - b. Můžeš mi říci, jak konkrétně se to na něm projevuje?
- 5) Víš co je to řeč těla?
- 6) Máš nějakou určitou zkušenost s řečí těla?
 - a. Četla jsi knihu nebo něco takového?
- 7) Pozoruješ na ostatních řeč těla?
- 8) Je tento muž pro tebe fyzicky atraktivní?
- 9) Působí na tebe sympaticky?
- 10) Chtěla by si jej za svého učitele?
- 11) Poděkování za rozhovor
- 12) Ukončení a prostor pro případné otázky

Příloha 4: Získané kategorie pro jednotlivá videa (následující 2 strany)

	Video 1	Video 2	Video 3	Video 4	Video 5	Video 6	Video 7	Video 8	Video 9	Video 10	Video 11	Video 12
rozhovor 1	mimika, výrazy, gestika, emoce/pocity, charakterové vlastnosti	emoce/pocity, výrazy	gesta, výrazy	gesta, emoce/pocity, výrazy, mimika	výrazy, emoce/pocity,	aktuální činnost, emoce/pocity, mimika	aktuální činnost, gesta, emoce/pocity,	gesta, emoce/pocity	gesta, aktuální činnost	výrazy, gesta, emoce/pocity	gesta	výrazy (pššt)
rozhovor 2	gesta, výrazy, emoce/pocity	výrazy, aktuální činnost	gesta, emoce/pocity, aktuální činnost	emoce/pocity	aktuální činnost, emoce/pocity, výrazy, mimika	emoce/pocity, aktuální činnost, výrazy, gesta,	aktuální činnost, výrazy, emoce/pocity	emoce/pocity	gesta, emoce/pocity	emoce/pocity, gesta	emoce/pocity, výrazy, gesta	mimika, výrazy (pššt)
rozhovor 3	charakterové vlastnosti, mimika, emoce/pocity, gesta	aktuální činnost, výrazy, mimika	emoce/pocity, gesta	gesta, emoce/pocity, charakterové vlastnosti	emoce/pocity, výrazy,	výrazy, aktuální činnost, gesta	gesta, aktuální činnost	mimika, aktuální činnost, výraz	aktuální činnost, gesta	mimika, gesta, emoce/pocity	gesta, emoce/pocity	výrazy, aktuální činnost
rozhovor 4	emoce/pocity, mimika	emoce/pocity, mimika, aktuální činnost	gesta, emoce/pocity, aktuální činnost	emoce/pocity, gesta,	emoce/pocity, výrazy,	aktuální činnost, emoce/pocity,	mimika, posturologie, aktuální činnost, emoce pocity	aktuální činnost, emoce a pocity, výrazy	gesta,	aktuální činnost, emoce/pocity, mimika	emoce/pocity, výrazy, gesta	výrazy, mimika, aktuální činnost
Rozhovor 5	emoce/pocity	emoce/pocity, výrazy	emoce/pocity, gesta	výrazy, emoce/pocity, výrazy	posturologie,	emoce/pocity, aktuální činnost, posturologie	aktuální činnost	emoce/pocity, výrazy	emoce/pocity, aktuální činnost	gesta, emoce/pocity	aktuální činnost,	posturologie, emoce/pocity
Rozhovor 6	emoce/pocity	emoce/pocity, mimika, aktuální činnost	aktuální činnost, emoce/pocity	emoce/pocity, posturologie	aktuální činnost, emoce/pocity, výrazy	emoce/pocity, výrazy	aktuální činnost, emoce/pocity, mimika	gesta	aktuální činnost, gesta	emoce/pocity	aktuální činnost, výrazy, emoce pocity	posturologie

Rozhovor 7	aktuální činnost, výrazy, emoce/pocity, mimika	emoce/pocity	Gesta	gesta, emoce/pocity	emoce/pocity, výrazy,	výrazy, emoce/pocity	aktuální činnost, mimika, emoce/pocity	aktuální činnost, emoce a pocity, výrazy	gesta	emoce/pocity, aktuální činnost, gesta	výrazy, mimika	výrazy (pššt)
Rozhovor 8	aktuální činnost, emoce/pocity	aktuální činnost, emoce/pocity, mimika	Gesta	emoce/pocity	emoce/pocity	emoce/pocit, aktuální činnost, mimika	výrazy, aktuální činnost, gesta	gesta	gesta, výrazy	aktuální činnost, emoce/pocity, výrazy	aktuální činnost, emoce pocity, mimika	emoce/pocity
Rozhovor 9	emoce/pocity, mimika, výrazy	výrazy, aktuální činnost, emoce/pocity	emoce/pocity, aktuální činnost	emoce/pocity, gesta, výrazy	výrazy, emoce/pocity,	emoce/pocity, mimika, charakterové vlastnosti, posturologie, výrazy	aktuální činnost, emoce/pocity	výrazy, aktuální činnost	gesta	aktuální činnost, mimika, emoce/pocity	výrazy, gesta, posturologie	výrazy (pššt)
Rozhovor 10	aktuální činnost, emoce/pocity, gesta	aktuální činnost, emoce/pocity, výrazy	gesta, emoce/pocity	emoce/pocity, gesta	emoce/pocity, výrazy,	emoce/pocity, charakterové vlastnosti, mimika	aktuální činnost, výrazy, gesta	emoce/pocity, mimika, výrazy	gesta	aktuální činnost, emoce/pocity	emoce/pocity,	emoce/pocity, mimika
Rozhovor 11	emoce/pocity, výrazy, mimika	výrazy, mimika	gesta, mimika, posturologie	emoce/pocity, výrazy, gesta, mimika	emoce/pocity, výrazy,	výrazy, mimika,	gesta, mimika	aktuální činnost, mimika, emoce/pocity	gesta, emoce/pocity	gesta, emoce/pocity, posturologie	emoce/pocity, gesta	výrazy, emoce/pocity, mimika posturologie
Rozhovor 12	posturologie, gesta, emoce/pocity, mimika výrazy	mimika, výrazy	gesta, emoce/pocity	emoce/pocity, gesta, výrazy	aktuální činnost, mimika, výrazy, emoce/pocity	emoce/pocity, aktuální činnost, výrazy, gesta, mimika	emoce/pocity	emoce/pocity, charakterové vlastnosti, mimika	gesta	emoce/pocity, aktuální činnost	výrazy, gesta	výrazy (pššt)
Rozhovor 13	aktuální činnost, emoce/pocity, mimika	emoce/pocity, charakterové vlastnosti, výrazy	emoce/pocity	emoce/pocity, výrazy, gesta	emoce/pocity, zábava, výrazy	výrazy	gesta, emoce/pocity	mimika, výrazy	emoce/pocity	gesta	emoce/pocity, aktuální činnost, gesta	výrazy (pššt), emoce pocity